

บทบาทของชุมชนในการพัฒนาคุณธรรมในสังคมชนบทไทย¹

อาแว มะแส²

บทคัดย่อ

การศึกษา เรื่อง บทบาทของชุมชนในการพัฒนาคุณธรรมในสังคมชนบทไทย เป็นงานวิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจกับการดำรงอยู่ของคุณธรรมในชุมชนชนบท และกระบวนการพัฒนา อันมีส่วนส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมในชุมชนชนบท วิธีการศึกษาคำเนินตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ ในรูปแบบของการวิจัยเอกสาร ด้วยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นศึกษาเฉพาะกรณีของชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ในประเทศไทย จำนวน 5 ชุมชน แล้วมาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาใหม่ ในประเด็นของการดำรงอยู่ของคุณธรรม กระบวนการพัฒนา และวิธีการพัฒนาที่เน้นความสำคัญของคุณธรรม

ผลการศึกษาแสดงออกมาว่า วิถีชีวิตของคนในชุมชนชนบทไทยมักจะผูกพันกับศาสนาและความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปของการจัดงานประเพณีและพิธีกรรมในวาระต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับความเชื่ออันมีนัยของการทำความดีและมักจะถือว่าการทำบุญด้วย จึงเป็นการส่งเสริมการรักษาคุณธรรมให้ดำรงอยู่ในชุมชนชนบท คนในชุมชนที่พัฒนาจนเป็นชุมชนเข้มแข็งมักจะปรับตัวในเรื่องการดำเนินชีวิต รวมทั้งวิธีการดำรงชีพโดยคำนึงถึงคุณธรรมอย่างสำคัญ การพัฒนาคุณธรรมในชุมชนชนบทมักจะเป็นการฟื้นฟูและยกระดับของความมีคุณธรรมที่มีอยู่แล้วในแต่ละท้องถิ่น แต่อาจถูกละเลยบ้างในยามวิกฤต คนในชุมชนอาจทดลองปฏิบัติตามแนวทางใหม่ที่เกิดจากการร่วมคิด ทบทวน เรียนรู้ และตัดสินใจที่จะใช้ขับเคลื่อนการพัฒนาจากภายใน ด้วยการหวนกลับไปคิดถึงวิถีชีวิตเดิมๆ และมิติของความดีที่คุ้นเคย จะเห็นได้จากมีความพยายามฟื้นฟูการทำความดีที่เดิมถูกละเลย รวมทั้งวิธีการดำรงชีพ แล้วนำมาปฏิบัติใหม่ พร้อมกับยกระดับให้สูงขึ้น ด้วยการเชื่อมต่อกับแนวคิดใหม่ๆ บางส่วนที่สอดคล้องกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีการดำรงชีพที่เน้นความมีคุณธรรมมากขึ้น แต่แตกต่างกันบ้างในรายละเอียด ตามบริบทของแต่ละท้องถิ่น

คำสำคัญ: คุณธรรม วิถีชีวิต ชุมชนชนบท การพัฒนา

¹ งานวิจัยนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ปีงบประมาณ ๒๕๕๓

² Ph.D. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

E-mail: awae.m@nida.act.h

Community Role in Moral Development in Thai Rural Societies¹

Awae Masae²

Abstract

The study on community role in moral development in Thai rural societies was aimed at exploring the existence of virtue in Thai rural communities, as well as development processes and activities that enhance moral development in these communities. The research was operated following a qualitative research approach by adopting a documentary methodology. Data was gathered from available documents focusing on 5 selected community cases located in different regions of the country. These communities were among those that have been successfully developed and become strong communities. Data were then reanalyzed and synthesized specifying on issues related to the existence of virtue, development processes and development methods which reflect moral significance.

Research results reveal that people's ways of life in rural Thai communities are often tied with religious and local beliefs. This may reflect in forms of traditional practices and rituals arranged in various occasions connected to their beliefs in good deeds and merit making. Such practices and rituals intensify moral perpetuation and existence. People in communities which are regarded as strong communities are likely to adapt their ways of life and livelihood strategies by considering moral values seriously. Moral development in rural communities often involves restoration and improvement of morality existing in each locality that might have been ignored at a time of crisis. People may try new practices emerging from their thinking, reviewing, learning and deciding collectively with respect to development movement from inside by recalling their ways of life in the past and their positive dimensions familiar to them. Evidences can be observed from their efforts to recall good practices in the past, including livelihood strategies, which have been currently ignored, and bring back to practice again together with improving them by connecting with some new conforming concepts. This effort is observed to bring about adapting livelihood strategies stressing more on morality. However, this may differ in details according to the difference in local contexts.

Keywords: *virtue, way of life, rural community, development.*

¹ This research project was funded by the Center of the Study of Sufficiency Economy, National Institute of Development Administration.

² Ph.D., Assistant Professor, Graduate School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration, E-mail: awae.m@nida.ac.th

1. ความเป็นมาและเหตุผล

ปัญหาเรื่องคุณธรรมได้รับการกล่าวขานอย่างมากในสังคมไทยปัจจุบัน โดยมีข้อสังเกตที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลักภายใต้ระบอบทุนนิยม ที่เน้นสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจ เพราะการพัฒนาตามแนวทางนี้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในฐานะปัจเจกบุคคล และการพัฒนาองค์กรในฐานะเป็นหน่วยเศรษฐกิจ ให้มีศักยภาพในการแข่งขันสูง แต่มองข้ามการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มหรือชุมชน จึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทิศทางที่ทำให้คนมีความเป็นปัจเจกนิยมมากขึ้น จนบางครั้งกระทำการต่างๆ โดยมุ่งแต่ผลประโยชน์เฉพาะตนเป็นใหญ่ ไม่คำนึงถึงผลกระทบทางลบที่อาจเกิดขึ้นกับผู้อื่นและส่วนรวม ลืมความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคม จึงส่งผลให้สังคมมีปัญหาด้านคุณธรรมตามมา ความเสื่อมทางสังคมเหล่านี้นำไปสู่การเรียกร้องจากผู้ที่หวังดีต่อสังคม ให้ปรับแนวคิดและแนวทางการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับหลักคุณธรรมและจริยธรรมมากขึ้น

การพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่คำนึงถึงความพอเพียงเป็นสำคัญอย่างเป็นลำดับขั้น โดยต้องตั้งอยู่บนเงื่อนไขของการมีความรู้และการมีคุณธรรมของคน การมีคุณธรรมนี้มีนัยถึงการยึดถือความดีต่างๆ อาทิ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทนและความเพียร ในการกระทำที่มุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมตลอดเวลาของการดำเนินชีวิต (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2551) อย่างไรก็ตาม การที่คนจะปฏิบัติตัวโดยยึดถือคุณธรรมได้คตินั้น อาจจะต้องได้รับการอบรมและกล่อมเกลாத่างสังคมอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับสถาบันต่างๆทางสังคมในชุมชนด้วย โดยเฉพาะสถาบันศาสนา เพราะรากฐานของคุณธรรมในสังคมไทยมักจะมีที่มาจากคำสอนของศาสนาที่คนแต่ละคนหรือกลุ่มนับถือ รวมทั้งความเชื่อและคติพื้นบ้านที่มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ มีการรักษาและยึดถือปฏิบัติจนเป็นประเพณี (ดู สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, 2535; อาแว มะแสด, 2554)

ความพยายามที่จะดำรงการปฏิบัติที่ดีในการดำเนินชีวิต ให้สอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนา ความเชื่อและคติพื้นบ้านนี้ ยังสามารถเห็นได้ในชุมชนชนบท แม้ในปัจจุบัน วิถีชีวิตของคนในชุมชนชนบทส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในนามของการพัฒนาบ้างก็ตาม แต่ชุมชนที่พัฒนาจนได้เป็นชุมชนเข้มแข็งมักจะมีมิติของคุณธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญด้วยเสมอ (สมศรี จินะวงษ์, 2544; อนันต์ แมนพยัคฆ์, 2549; นุทิศ เอี่ยมใส, 2555) ที่เป็นเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า ในกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ดีต้องมียุทธศาสตร์ของการอบรมและการกล่อมเกลาท่างสังคมสอดแทรกอยู่ จนส่งผลต่อการพัฒนาที่ส่งเสริมคุณธรรมให้ดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของสมาชิก แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการผลิตเพื่อการดำรงชีพและรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันบ้าง บนเส้นทางของการพัฒนาที่เน้นสร้างวัตถุและความมั่งคั่งเช่นในยุคปัจจุบันก็ตาม แต่หลักของคุณธรรมยังคงดำรงอยู่และถูกปรับใช้ในการขับเคลื่อนการพัฒนา ซึ่งน่าจะเกิดจากความพยายามในการแก้ปัญหาที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนประสบ ด้วยการทบทวนการกระทำต่างๆที่เป็นอยู่ว่าผิดพลาดอะไรบ้าง และอย่างไรแล้วนำมาใคร่ครวญ ร่วมกันคิด แล้วปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินชีวิตใหม่ ด้วยการสอดแทรกคุณธรรมเข้าไป

ในกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ร่วมกันสร้างขึ้นมา บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จึงน่าสนใจว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็งเหล่านี้มีบทบาทอย่างไรต่อการดำรงไว้ซึ่งคุณธรรม อีกทั้งมีส่วนในการนำคุณธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตของสมาชิกชุมชนให้มีความอยู่ดีมีสุขได้อย่างไร ท่ามกลางการรุกเข้ามาอย่างรวดเร็วของการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับวัตถุและเงินตรา มากกว่าจิตใจและศีลธรรม เช่นในปัจจุบัน

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์โดยทั่วไปเพื่อ ศึกษาบทบาทของชุมชนชนบทในสังคมไทย ในการฟื้นฟูและพัฒนาคุณธรรมของประชาชน ซึ่งเป็นสมาชิกชุมชน เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงและสมดุล ในภาวะปัจจุบัน สำหรับวัตถุประสงค์เฉพาะจำแนกออกเป็น 2 ประการ ดังต่อไปนี้

2.1 เพื่อทำความเข้าใจกับการดำรงอยู่ของคุณธรรมในชุมชนชนบท ที่มีการพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย

2.2 เพื่อศึกษากระบวนการและกิจกรรมการพัฒนา ที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงการดำรงชีพของคนในชุมชนชนบท และมีส่วนส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมควบคู่กัน

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

3.1 ทำให้เข้าใจบทบาทของชุมชนในการฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาคุณธรรม ของสมาชิกชุมชน ผ่านกระบวนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม

3.2 ทำให้สามารถเข้าใจถึงความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ระหว่างการพัฒนาคุณธรรมกับความสำเร็จในการปรับปรุงการดำรงชีพของคนในชุมชน อันนำไปสู่การพัฒนาที่สามารถสร้างความสมดุลระหว่างความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการพัฒนาจิตใจ

3.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนสามารถนำบทเรียนจากชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ ด้วยการสอดแทรกคุณธรรมในกระบวนการขับเคลื่อนงานพัฒนา ไปเป็นแนวทางในการกระตุ้นการพัฒนาชุมชนอื่นๆ ให้เข้มแข็ง โดยการปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่น

4. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม

คำว่า “คุณธรรม” หรือ “Virtue” ในภาษาอังกฤษ มาจากคำ 2 คำมาผสมกัน คือ “คุณ” กับ “ธรรมะ” ซึ่งรวมแล้วหมายความว่า คุณงามความดีที่เป็นธรรมชาติ ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม โดยมักจะใช้ในความหมายเดียวกันกับคำว่า ศีลธรรม (Moral) ซึ่งหมายถึง ความประพฤติที่ดีและชอบ หรือกรอบปฏิบัติที่ดี ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้สึกผิดชอบและความบริสุทธิ์ใจ เมื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติของคนมักจะเรียกว่า “จริยธรรม” (Ethics) ซึ่งหมายถึง ข้อควรประพฤติปฏิบัติที่แต่ละหน่วยงานหรือสังคมกำหนดขึ้น และเป็นที่ยอมรับนำมาเป็นแนวควบคุมความประพฤติ เพื่อแยกแยะให้เห็นว่าอะไรควรหรือไม่ควร กับการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหน่วยงานหรือในการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม (จรรยาพร ธรณินทร์, ม.ป.ป.) คำอธิบายนี้

สอดคล้องกับความหมายของคุณธรรมที่ วีระ บารุงรักษ์ (2523) ได้อธิบายไว้ว่า หมายถึงความรู้สึกนึกคิด (Mental Attitude) หรือสภาพจิตใจที่เป็นกุศล อันเป็นพื้นฐานของการแสดงพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และผู้อื่น สภาพจิตใจที่เป็นกุศลที่เรียกว่า “คุณธรรม” นี้เกิดขึ้นได้เพราะจิตของผู้กระทำรู้จักความจริง (Truth) ความดี (Goodness) และความงาม (Beauty)

คำว่า Virtue เป็นที่กล่าวขานอย่างมากในหมู่นักปราชญ์ชื่อดังในโลกตะวันตก นับตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ โดยอริสโตเติลได้เสนอแนวคิด “จริยศาสตร์เชิงคุณธรรม” (Virtue Ethics) ว่า คุณธรรมมีความเกี่ยวข้องกับการมีชีวิตที่ดีหรือความสุข เป็นสิ่งที่มีค่าในตนเอง ทั้งนี้คุณค่าของสิ่งต่างๆ ไม่ได้มีในตัวของมันเองโดยเอกเทศ แต่ขึ้นอยู่กับ การดำเนินไปตามธรรมชาติของคนที่เกี่ยวข้อง ชีวิตที่ดีจึงไม่ใช่เพียงเป็นภาวะ แต่เป็นกิจกรรม (Activity) ที่เกิดจากการปฏิบัติตามธรรมชาติของคนอย่างมีเหตุผล ด้วยเหตุนี้ เขาจึงมองว่าชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มีคุณธรรม โดยเขาอธิบายว่าคุณธรรมสามารถแบ่งเป็นสองด้าน คือ ด้านปฏิบัติ (Practical) และด้านทฤษฎี (Theoretical) และคุณธรรมที่เกี่ยวกับกิจกรรมซึ่งดำเนินไปอย่างมีเหตุผลด้านปฏิบัติ เรียกว่า “คุณธรรมเชิงจริยธรรม” (Moral Virtue) ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากคุณธรรมที่เกี่ยวกับกิจกรรมของเหตุผลด้านทฤษฎี การจะเรียนรู้คุณธรรมเชิงจริยธรรมได้นั้น บุคคลต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง จนกระทั่งเกิดเป็นคุณลักษณะของตน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันในนาม “คุณธรรม” นั่นเอง ดังนั้นคุณธรรมจึงเป็นลักษณะแห่งความพอเหมาะพอดี เมื่อนำมาใช้ในทางปฏิบัติจึงเป็นการการปฏิบัติอย่างมีเหตุผล (เนืองน้อย บุญเนตร, 2539)

สำหรับจริยศาสตร์สมัยใหม่ มีที่มาจากทฤษฎีจริยธรรมของ Emmanuel Kant นักปรัชญาชาวเยอรมันที่มีชื่อเสียงในศตวรรษที่ 18 เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมว่า การปฏิบัติต้องเกิดจากความตั้งใจจริง ซึ่งต้องมาจากเจตนาที่ดี และมีมูลเหตุจูงใจให้ทำในสิ่งที่ถูกต้องด้วย ดังนั้นผู้ปฏิบัติต้องเชื่อว่าในผลที่จะตามมาว่าดีและมีประโยชน์ เป็นหลักของการกระทำที่ถูกต้องเป็นสากล เป็นลักษณะของการกระทำตามหน้าที่และการให้ความเคารพยำเกรง และมีเงื่อนไขและมีความเด็ดขาดในการตัดสินใจกระทำ (เนืองน้อย บุญเนตร, 2539) อย่างไรก็ตาม ในปลายทศวรรษที่ 1950 อลิซาเบธ แอนสกอมบ์ (Elizabeth Anscombe) เขียนบทความเรื่อง “Modern Moral Philosophy” จากการติดตามความเคลื่อนไหวในเรื่องจริยศาสตร์สมัยใหม่ และได้แสดงทัศนะเชิงวิพากษ์ว่า การที่จริยศาสตร์สมัยใหม่สนใจเฉพาะประเด็นความถูกต้องของการกระทำ และมุ่งแต่จะแสวงหามาตรฐานสากลสำหรับตัดสินความถูกต้องของการกระทำในทุกสถานการณ์นั้น ทำให้ละเลยคำถามอื่นๆ ที่สำคัญทางจริยศาสตร์ โดยเฉพาะคำถามที่เกี่ยวกับตัวบุคคล ได้แก่ คุณธรรม ชีวิตที่ดี บทบาทของอารมณ์ความรู้สึก ความรักความผูกพัน ความสุขของชีวิต และจริยศึกษา (Moral Education) ที่มุ่งสร้างคุณลักษณะทางจริยธรรมในตัวบุคคล (ปกรณ์ สิงห์สุริยา, 2554)

สำหรับความเชื่อมโยงระหว่างจริยธรรมกับการอยู่ร่วมกันในสังคม สามารถเห็นได้จากการอธิบายของ Kohlberg (1971, อ้างถึงใน ธิตินา จำปีรัตน์, 2533: 13) ที่มองว่าจริยธรรม หมายถึงความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ที่เป็น

กฎเกณฑ์และมาตรฐานของความประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม การที่บุคคลสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างปกติ นั้นจะต้องพยายามพัฒนาพฤติกรรมไปในทางที่ดี ภายใต้เกณฑ์ทางสังคมที่มีอยู่ นอกจากนี้ จริยธรรมยังรวมถึง สิ่งที่ทุกคนเลือกกระทำในการตัดสินใจความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมด้วย โดย Kohlberg ได้ขยายความเพิ่มเติมว่า จริยธรรมมีพื้นฐานของความยุติธรรม ที่ให้ความสำคัญกับการกระจายสิทธิหน้าที่อย่างเท่าเทียมกัน โดยมีได้ จำกัดเฉพาะกฎเกณฑ์ที่ใช้บังคับทั่วไปเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงกฎเกณฑ์ที่เป็นสากล ซึ่งคนส่วนใหญ่สามารถ ยอมรับได้ด้วย

4.2 แนวคิดการพัฒนาตามแนววัฒนธรรมชุมชน

การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน (Community Culture) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับพลังของชุมชน และความเหมาะสมของวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการพัฒนา ข้อเสนอของแนวคิดนี้ได้มาจากการถอดบทเรียนจาก ประสบการณ์การทำงาน ของนักวิชาการกลุ่มหนึ่งกับนักพัฒนาขององค์พัฒนาเอกชนกลุ่มหนึ่ง ที่ทำงานใน ประเทศไทย โดยมีความเชื่อว่า วัฒนธรรมชุมชนมีที่มาจากฐานของศาสนา ความเชื่อและคติท้องถิ่น และถือว่า “ เป็นทุนของชาวบ้าน” และ “เป็นระบบที่เป็นตัวของตัวเองในชุมชน” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547) เป็นรากฐานที่ สำคัญของวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น โดยในชุมชนชนบท ถึงแม้ว่าวิถีชีวิตของคนอาจแตกต่างกันบ้าง ระหว่างชุมชนและพื้นที่ แต่สาระสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนในประเทศไทยมีลักษณะร่วมหลายประการ คือ ความมีน้ำใจ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความประณีต สุจริต และความสุขเป็นสุข (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547) นอกจากนี้ ยังมีการตั้งข้อสังเกตถึงจุดเด่นของวัฒนธรรมที่เป็น “วิถีของชุมชนไทย” ว่า มีการแลกเปลี่ยน พึ่งพาระหว่างเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง ที่ต่างจากสังคมทุนนิยม ซึ่งเน้นความเป็นปัจเจกชนและการแข่งขันกัน (บำรุง บุญปัญญา, 2549)

ผู้สนับสนุนแนวคิดนี้จึงมองว่า การพัฒนาที่เหมาะสมกับคนในชุมชนชนบทไทยควรเป็นการพัฒนาที่ อิงวัฒนธรรมชุมชน (ดู สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, 2533; บุญเทียน ทองประสาน, 2531) โดยนักพัฒนาจะต้องศึกษา วัฒนธรรมของชุมชนก่อนที่จะวางแผนและดำเนินงานพัฒนาในแต่ละชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจถึงวิถีชีวิต ทั้งหมดของประชาชนและพลังที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งมีความหมายต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนา และการ ปรับปรุงเทคนิควิธีการทำงานของนักพัฒนาให้เหมาะสม การทำงานพัฒนาตามแนววัฒนธรรมชุมชนจึงมุ่งเน้น การทำงานอย่างเป็นกระบวนการ มีความเป็นองค์กรร่วม ครอบคลุมการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน และ ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการทำมาหากิน ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนและระบบความเชื่อตลอดจน ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ภายใต้บริบทของแต่ละชุมชน ด้วยการใช้วิธีการพัฒนาที่เน้นการเข้าหาและ บริการหรือกับผู้นำชุมชน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีการขับเคลื่อนงานพัฒนาร่วมกันระหว่าง นักพัฒนากับผู้นำด้านต่างๆ ของชุมชน มีการกระตุ้นคนในชุมชนให้มีจิตสำนึกในวัฒนธรรมของพวกเขา เพื่อ สร้างจิตสำนึกร่วมกัน และดำเนินกิจกรรมการพัฒนาที่มาจากปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของประชาชน ในชุมชน รวมทั้งให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชุมชน

ในส่วนของเนื้อหาและเป้าหมายของการพัฒนาควรรให้ครอบคลุมทุกด้านแบบองค์รวม (Holistic) และให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเอง (Self-reliance) เป็นเป้าหมายระยะยาว (บุญเทียน ทองประสาน, 2531; เสรี พงศ์พิศ, 2548) โดยที่ผู้นำมีบทบาทสำคัญมาก การประสานกันระหว่างผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในการขับเคลื่อนการพัฒนาเป็นเงื่อนไขสำคัญของการทำงานให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง (ณรงค์ อาจสมิติ และ พชร สุวรรณภาชน, 2551)

4.3 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีขีดความสามารถในการจัดการกับปัญหาของตนเองได้ในระดับสูงเป็นที่น่าพอใจ โดยมีผู้นำที่มีความสามารถ และมีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง บนพื้นฐานของวัฒนธรรม ความเชื่อ คุณค่าดั้งเดิม ศาสนา และเศรษฐกิจชุมชนที่ส่งเสริมการพึ่งพาและเอื้อเพื่อต่อกันระหว่างสมาชิก ซึ่งแต่ละชุมชนอาจใช้ศักยภาพของตนเองเข้าคลี่คลายและจัดการปัญหาต่างๆ ได้ ภายใต้สภาพทรัพยากรที่มีอยู่ แต่อาจความร่วมมือสนับสนุนจากองค์กรภายนอกบ้างตามความจำเป็น (โกวิทย์ พวงงาม, 2545)

การทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ไม่สามารถทำได้โดยการสร้างจากบุคคลภายนอกชุมชน หรือทำโดยการสอนหรือการฝึกอบรมเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะการที่ชุมชนจะเข้มแข็งได้จะต้องมีกระบวนการในการจัดการของชุมชน ที่ผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมที่เน้นการเพิ่มคุณค่าของทุนทางสังคมและเศรษฐกิจ ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน การเป็นเครือข่ายของกลุ่มภายในชุมชน และมีการขยายพันธมิตรออกไปนอกชุมชน ในลักษณะของการสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย ดังนั้น ทุกกลุ่มในแต่ละชุมชนจึงต้องร่วมกันสร้างพลัง และใช้พลังเหล่านี้ในการพัฒนาชุมชนเป็นอันดับแรก หลังจากนั้น ควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพึ่งพากันกับชุมชนและภาคีการพัฒนาภายนอกอีกชั้นหนึ่งเป็นอันดับรองลงมา

สำหรับเงื่อนไขที่นำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง อาจารย์ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม นักคิดและนักบริหารที่สนใจงานพัฒนาชุมชนมาช้านาน ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญในการสร้างชุมชนเข้มแข็งว่า มี 5 ประการ ดังนี้ 1) การมีทัศนคติที่เน้นพึ่งตนเองและร่วมมือกัน 2) การเรียนรู้และพัฒนาผ่านการปฏิบัติร่วมกันอย่างต่อเนื่อง 3) การเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย 4) การมีกลไกสนับสนุนที่เหมาะสม และ 5) การมีนโยบายที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. มปป.) ในขณะที่เดียวกัน ยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า การสร้างชุมชนให้เข้มแข็งอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนควรมีองค์ประกอบดังนี้ด้วย คือ 1) ชุมชนต้องวางแผนอย่างมีเป้าหมายพร้อมสร้างตัวชี้วัดที่เป็นรูปธรรม 2) มีงานศึกษา วิจัย ค้นคว้าด้านวิชาการประกอบร่วมกับการทำงานของชุมชน 3) ต้องมีการขยายผลจากภายในชุมชน และสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปฏิบัติ และสร้างเสริมคุณภาพร่วมกัน อันจะช่วยขยายผลการดำเนินงานให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเหนืออื่นใดจะต้องดำเนินไป ภายใต้ 3 กงล้อหลักที่จะขับเคลื่อนชุมชนให้มีทั้งความเข้มแข็ง ความเจริญ และสันติสุขอย่างยั่งยืน คือ ความดี ความสามารถ และ ความสุข โดยที่ความดี หมายถึง การมีคุณธรรมประจำใจ ถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ถ้าขาดพื้นฐานความดีจะทำกิจการงานใดๆ ก็ไม่ราบรื่น ส่วน

ความสามารถในที่นี้ หมายถึง การรู้จักคิด แก้ปัญหา วางแผน จัดการ บริหารงาน บริหารเงิน บริหารคน ในขณะที่ความสุขครอบคลุมทั้งสุขทางกาย คือ สุขภาพดี ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ สุขทางใจ คือ ไม่โลภ โกรธ หลง มัวเมาในกิเลส อบายมุข รู้จักพอ สุขทางจิตวิญญาณหรือทางปัญญา คือ การเข้าถึงธรรมะ ซึ่งถือว่าเป็นขั้นสูงสุด และสุขทางสังคม คือ อยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขสันติ โดยทั้ง 3 องค์ประกอบนี้ต้องดำเนินไปด้วยกัน เกื้อกูลกัน อย่างดีพอ เพียงพอและสมดุล และเกิดกับทั้งตัวคนและตัวชุมชนเอง (รุจิรา จรรยาชาติ, 2554).

4.4 การพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะในการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำหลักวิชาการต่างๆมาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการอย่างเป็นกระบวนการ ในขณะที่เดียวกันจะต้องมีการพัฒนาจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐาน และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม สามารถดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร ความมีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้เกิดความสมดุล และพร้อมที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ให้สามารถกระทำการด้วยความสำเร็จอย่างครอบคลุม ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้อย่างดี (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2542)

สุเมธ ตันติเวชกุล (2543) ได้อธิบายถึงความสำคัญของการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาว่า การที่การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาทำให้สังคมไทยอ่อนแอ เนื่องจากสังคมมิได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนส่วนใหญ่ ทำให้ขาดปัญญา ไม่สามารถแก้ปัญหาด้วยตนเอง ประกอบกับผู้มีโอกาสทางสังคมมักขาดคุณธรรม และจริยธรรม จึงเกิดปัญหาการทุจริตและประพฤติมิชอบขึ้นทุกระดับ ในขณะที่ผู้ด้อยโอกาสมักถูกเอารัดเอาเปรียบ ประกอบกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นแบบแยกส่วนโดยใช้เงินเป็นเป้าหมายไม่ได้คำนึงถึงผลเสียที่จะตามมา ทั้งต่อทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม สุดท้ายส่งผลให้ต้องพึ่งพาทักษะภายนอกอย่างมากในการดำรงชีพ ต้นทุนการผลิตจึงสูงขึ้น และผู้ที่เป็นเกษตรกรพึ่งตนเองได้น้อยลง ด้วยเหตุต่างๆที่ผ่านมา ประกอบกับปัญหาภาวะเศรษฐกิจที่ประเทศไทยประสบอยู่ ทำให้ประชาชนในชาติล้มลุกคลุกคลาน หวังเพียงเพื่อให้ตนเองอยู่รอด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักและเป็นห่วงใยในทุกข์สุขของพสกนิกรไทยยิ่งนัก เห็นได้จากพระราชดำรัสเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ได้พระราชทานไว้ถึง 2 ครั้ง ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ปี 2540 และ 2541 ซึ่งได้มีการงานรับนำไปปฏิบัติกรหลายหน่วยงาน คนทุกกลุ่มสามารถนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้ เพราะการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้

เปรียบเสมือนการปักเสาเข็มก่อนจะสร้างบ้าน อันเป็นการวางรากฐานของบ้านให้มั่นคงก่อนจะก่อสร้างตัวบ้านต่อไป

สำหรับในการการพัฒนาชุมชนตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการใช้คนเป็นเป้าหมาย และเน้นการพัฒนาแบบองค์รวม หรือ การพัฒนาแบบบูรณาการ ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง ฯลฯ โดยใช้พลังทางสังคม มาขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาในรูปของกลุ่มเครือข่าย หรือ ประชาสังคม กล่าวคือ เป็นการผนึกกำลังของทุกฝ่ายในลักษณะของพหุภาคี ซึ่งประกอบด้วยทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเงื่อนไขของการสร้างชุมชนเข้มแข็งนั่นเอง

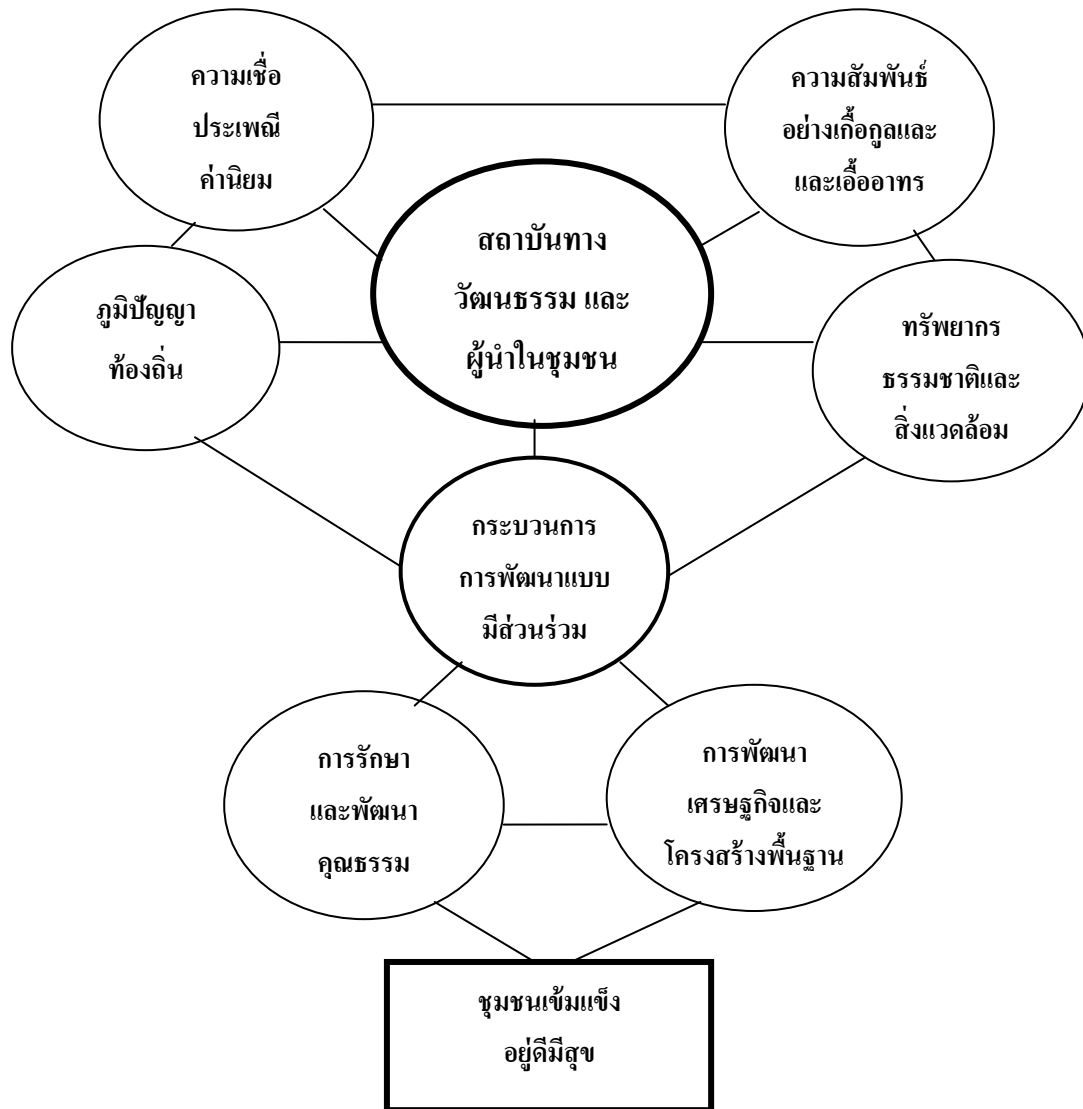
5. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่ดำเนินการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Approach) โดยเลือกวิธีการศึกษาจากเอกสารต่างๆ (Documentary Study) ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา ซึ่งสามารถเสนอวิธีการศึกษาโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

5.1 กรอบแนวคิดนำในการศึกษา

การศึกษานี้มุ่งทำความเข้าใจกับการรักษาและการพัฒนาคุณธรรม ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนชนบท ซึ่งคนในชุมชนชนบทในอดีตมักจะมีวิถีชีวิตที่กำกับโดยหลักคุณธรรมอยู่สูง โดยมีรากฐานมาจากวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นที่ประกอบด้วยความเชื่อและประเพณีปฏิบัติ ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกในชุมชน และการทำมาหากิน ทั้ง 3 องค์ประกอบนี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก โดยต่างก็มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ความเชื่อและประเพณีบางประการเป็นบรรทัดฐานที่ไปกำกับการดำเนินชีวิตของคนสังคมทั้งในเรื่องของการทำมาหากินและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ในขณะเดียวกัน อีกสององค์ประกอบก็มีส่วนในการรักษาความเชื่อและประเพณีต่างๆ ให้คงอยู่ และปรับตามสภาวะการณ์ด้วย นอกจากนี้ สมาชิกในแต่ละชุมชนยังมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่แสดงออกมาในรูปของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อันสะท้อนถึงการมีทุนทางสังคมแบบฐานประเพณี (Traditional Form of Social Capital) ที่มีค่าและพลังในการอยู่ร่วมกัน สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมร่วมกันในลักษณะที่เรียกว่า การกระทำร่วมกัน (Collective Action) ในขณะเดียวกันระบบสังคมแบบอิงประเพณีดั้งเดิม (Traditional Society) มักจะมีสถาบันหรือองค์กรชุมชน (Community Organization) ซึ่งเป็นสถาบันที่ไม่เป็นทางการ และเป็นศูนย์รวมของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม โดยมีผู้นำทางจิตวิญญาณและผู้นำธรรมชาติที่มีบทบาทในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ตลอดจนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ให้สามารถดำเนินไปควบคู่กับความพยายามเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ที่นำโดยผู้นำที่เป็นทางการ ผู้นำธรรมชาติเหล่านี้มีส่วนช่วยในการบูรณาการคุณธรรมและจริยธรรมกับกิจกรรมการพัฒนา จนทำให้สาระของการพัฒนาในชุมชนชนบทที่ประสบผลสำเร็จมักจะมีองค์ประกอบด้านคุณธรรมและจริยธรรมด้วย องค์ประกอบด้านนี้จึงน่าจะมีส่วนอย่างสำคัญในการทำหน้าที่ถ่วงดุลกับการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลักที่ส่งเสริมโดยหน่วยงานภายนอก ซึ่งมักจะ

เน้นการเพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาด้านวัตถุและโครงสร้างพื้นฐาน ไปสู่แนวทางการพัฒนาสายกลางมากขึ้น กรอบแนวคิดนี้ด้วยชุมชนกับการพัฒนาคุณธรรมในสังคมไทยดังที่ได้กล่าวมานี้อาจนำเสนอเป็นแผนภาพ ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดนำของการวิจัยคุณธรรมกับการพัฒนาชุมชน

5.2 วิธีการศึกษา

5.2.1 วิธีการรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยนี้ได้มาจากการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ทั้งที่อยู่ในรูปของเอกสารสิ่งพิมพ์และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ โดยครอบคลุม 3 ประเด็นหลัก คือ 1) ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน โดยเน้นกระบวนการพัฒนาที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น และกิจกรรมการพัฒนาที่ทำในลักษณะของการกระทำร่วมกัน (Collective Action) ด้วยการนำมิติด้านวัฒนธรรมมาบูรณาการ 2) ข้อมูลเกี่ยวกับคุณธรรม ทั้งในส่วนของแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม ความสำคัญของคุณธรรมกับการพัฒนา 3) ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของชุมชนไทยในการรักษาและพัฒนาคุณธรรม เป็นการศึกษาในลักษณะของกรณีศึกษา โดยเลือกมาจากชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งที่มีการศึกษาอยู่แล้ว ที่กระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ในประเทศไทย จำนวน 5 ชุมชน แล้วมาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาใหม่ ในประเด็นด้านกระบวนการและวิธีการพัฒนาที่เน้นคุณธรรม วิธีการรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการค้นข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ด้วยการกำหนดคำหลักในการค้นจากเว็บไซต์ คำหลักที่ใช้มักจะใช้ 2 คำขึ้นไป เช่น คุณธรรม+การพัฒนา กระบวนการพัฒนา+คุณธรรม ชุมชนเข้มแข็ง+การพัฒนา+คุณธรรม เป็นต้น

การเลือกชุมชนเพื่อใช้เป็นกรณีศึกษา ดำเนินการโดยการค้นหาชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาจนได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนเข้มแข็งจากฐานข้อมูลที่มีอยู่แล้วในอินเทอร์เน็ตก่อน เมื่อได้ข้อมูลของแต่ละชุมชนที่น่าสนใจแล้ว จึงนำมากลั่นกรองคุณสมบัติของชุมชนอีกครั้ง โดยเน้นเลือกชุมชนที่มีความพยายามในการใช้วัฒนธรรมประเพณีมาบูรณาการในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างสำคัญ แล้วจึงเลือกชุมชนที่จัดว่าโดดเด่นมาเพียงภูมิภาคละ 1 ชุมชน ชุมชนที่เลือกศึกษามีทั้งหมด 5 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านนาอีสาน จังหวัดฉะเชิงเทรา ชุมชนแผ่นดินทองคอยุดตักวา กรุงเทพมหานคร ชุมชนบ้านดอกแดง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนบ้านวังอ้อ จังหวัดอุบลราชธานี และชุมชนเกาะยวน้อย จังหวัดพังงา

5.2.2 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการอ่านเอกสารต่างๆ ที่ได้มา พยายามทำความเข้าใจในความหมายของเรื่อง/ประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วทำการบันทึกข้อมูล ด้วยการนำข้อมูลมาจำแนกออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็น/หัวข้อต่างๆ ที่กำหนดไว้ในกรอบแนวคิดนำเป็นการเบื้องต้น หากพบประเด็น/หัวข้อใหม่ที่มีข้อมูลมากเพียงพอก็บรรจุเป็นประเด็น/หัวข้อใหม่เพิ่มเติม การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลทำด้วยการหาความสอดคล้องกันของข้อมูลจากเอกสารที่มาจากแหล่งต่างกัน โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) หลังจากนั้น จึงได้มีการตีความข้อมูล โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเป็นฐาน มีการเชื่อมโยงระหว่างประเด็นต่างๆ ด้วยการวิเคราะห์ความเป็นเหตุผลเชิงตรรกะ (Logical Reasoning) และการหาความเชื่อมโยงของเนื้อหา กับบริบทของแต่ละพื้นที่ ทั้งบริบททางกายภาพและชีวภาพ และบริบททางสังคมวัฒนธรรม แล้วนำมาเสนอผลในลักษณะของการบรรยายเชิงพรรณนา

6. ผลการศึกษา

6.1 บริบทของชุมชนที่เลือกศึกษา

6.1.1 ชุมชนบ้านนาอีสาน จังหวัดฉะเชิงเทรา ชุมชนบ้านนาอีสานเป็นชุมชน ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลพอสมควร ในพื้นที่รอยต่อของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน อย่างไรก็ตาม แม้ทำเลของชุมชนจะตั้งอยู่ห่างไกล และมีสภาพทุรกันดารเพียงใด ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากกระแสบริโภคนิยมและการพัฒนาตามแนวคิดความทันสมัย ที่ส่งเสริมการเกษตรสมัยใหม่เพื่อการค้า ซึ่งรุกเข้าไปและมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน จนส่งผลกระทบต่ออย่างมาต่อการดำรงชีพของสมาชิกชุมชนอย่างแยบยล และสภาพทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในการดำรงชีพที่เสื่อมโทรมลงไปอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนบ้านนาอีสานถือกำเนิดจากกลุ่มคนชาวอีสานกลุ่มหนึ่ง ที่ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 โดยเริ่มจากการมาเป็นคนงานรับจ้างตัดไม้ให้กับกลุ่มนายทุนที่ได้รับสัมปทานการตัดไม้จากป่า ต่อมาได้พากันจับจองที่ทำกินและปลูกสร้างบ้านเรือนในบริเวณป่าที่เสื่อมโทรม แล้วชักชวนญาติพี่น้องให้อพยพมาอาศัยอยู่เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2557 ได้เพิ่มจำนวนครัวเรือนเป็น 310 ครัวเรือน และมีจำนวนประชากรรวมเป็น 991 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน, 2557)

นับตั้งแต่ได้เริ่มการตั้งถิ่นฐาน คนในชุมชนนี้ดำรงชีพด้วยการปลูกพืชไร่ที่คุ้นเคยมาจากถิ่นฐานเดิม ต่อมาได้นำระบบการเพาะปลูกสมัยใหม่ในลักษณะของการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ที่เชื่อว่าน่าจะสามารถทำได้ง่ายมีประสิทธิภาพ จากการจัดการที่เข้มข้น มีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย ทั้งเรื่องเมล็ดพันธุ์ เครื่องจักรกลการเกษตร ปุ๋ยเคมี และสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช แต่แล้วระบบการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวนี้กลับสร้างผลกระทบทางลบต่อระบบนิเวศ สุขภาพประชาชน และเพิ่มต้นทุนในการเพาะปลูกของเกษตรกรอย่างมากโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ในขณะที่ราคาผลผลิตที่ได้รับกลับไม่สมดุลกับค่าใช้จ่าย อันนำไปสู่การมีภาระหนี้สินที่เพิ่มพูน อีกทั้งยังมีการแข่งขันกันด้านการตลาด จนบั่นทอนความเข้มแข็งของชุมชนในที่สุด

โชคดีที่ในปี พ.ศ. 2537 ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เกษตรกรอาวุโสและผู้นำทางความคิดด้านการจัดการวนเกษตรในพื้นที่ภาคตะวันออก ซึ่งรวมขับเคลื่อนการพัฒนาของกลุ่มพระสงฆ์ ออกयाตราเพื่อสำรวจทรัพยากรในเขตป่ารอยต่อ 5 จังหวัด และได้มาพบกับชุมชนนี้ซึ่งกำลังอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ การพบปะครั้งนี้ได้จุดประกายความคิดให้แก่คนนำชาวบ้านหลายคนทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้น แล้วพยายามค้นหาตัวเอง และแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชน อันนำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวทางการดำรงชีพ และขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการให้ค่อยๆปรากฏขึ้น จนสามารถพัฒนาเป็นชุมชนเข้มแข็งได้สำเร็จเป็นที่ประจักษ์ในเวลาต่อมา (บริษัท ปตท. จำกัด, 2550)

6.1.2 ชุมชนบ้านดอกแดง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนบ้านดอกแดง เป็นหมู่บ้านเก่าแก่แห่งหนึ่งของอำเภอฝางสะเท็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีอายุไม่ต่ำกว่า 300 ปี เดิมมีชื่อเรียกกันว่าบ้านแม่ดอกแดง เป็นการเรียกตามสีของแม่น้ำที่ไหลผ่านหมู่บ้านและมักมีสีแดงในฤดูน้ำหลาก ต่อมาได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านดอกแดง เนื่องจาก

ชื่อเดิมคล้ายกับอีกหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ไม่ไกลกันนัก ทำให้เกิดความสับสนของทางราชการ ปัจจุบันหมู่บ้านนี้มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 127 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 397 คน ร้อยละ 70 นับถือศาสนาพุทธ ที่เหลืออีกร้อยละ 30 นับถือศาสนาคริสต์ (เสาวลักษณ์ ทะปัญญา, 2555)

ชุมชนบ้านดอกแดง เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่สมาชิกประสบปัญหาการดำรงชีพ อันเนื่องจากการปรับตัวได้ไม่ดีกับการรุกของระบอบทุนนิยมและความทันสมัย ท่ามกลางกระแสการพัฒนาประเทศตามแนวทางกระแสหลัก จึงส่งผลกระทบต่อชุมชนนี้ เนื่องจากชาวบ้านหันไปทำการเกษตรเชิงเดี่ยวที่ผลิตมุ่งเพื่อขาย แต่กลับประสบกับปัญหาการลงทุนที่สูง ด้านปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ โดยเฉพาะปุ๋ยและสารเคมี แต่ราคาผลผลิตที่ได้รับกลับต่ำ แคมยังต้องซื้อสินค้าเพื่อการบริโภคอีกมากมาย จึงมีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย และเผชิญกับการมีหนี้สินจำนวนมาก ทำให้เกษตรกรในชุมชนแห่งนี้ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้

ต่อมาคนในชุมชนได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ อันส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มการผลิตตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ขึ้น มีการร่วมกันออม ให้มีเงินทุนกู้ยืมเพื่อส่งเสริมการผลิตและให้เกิดการหมุนเวียนของเงินในชุมชน มีการเรียนรู้ที่จะใช้จ่ายอย่างถูกวิธี และมีการพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิต จากการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาต่อยอด ด้วยการร่วมคิด ร่วมทดลองปฏิบัติที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน จนเกิดการปรับเปลี่ยนไปในทางที่เหมาะสม

ปัจจุบันชุมชนบ้านดอกแดงได้พัฒนาสำเร็จจนกลายเป็นชุมชนต้นแบบ ที่นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ ด้วยการรวมกลุ่มต่างๆ ขึ้นหลายกลุ่มที่มีการบริหารจัดการร่วมกันอย่างเป็นระบบ และนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นมาปรับใช้ในการผลิตให้มีรายได้ต่อครัวเรือนเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังมีความพยายามที่จะปรับและคืนสภาพแวดล้อมให้สมบูรณ์ขึ้นด้วย

6.1.3 ชุมชนบ้านวังอ้อ จังหวัดอุบลราชธานี

ชุมชนบ้านวังอ้อ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เป็นชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่ติดกับลำเซบาย ลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูล เป็นชุมชนค่อนข้างใหญ่ มีประชากรกว่า 900 คน แต่เดิมคนในชุมชนดำรงชีพด้วยการพึ่งพาอาศัยป่าดงใหญ่ หารายได้ด้วยการตัดไม้ขายและเผาถ่าน ซึ่งช่วงที่มีการทำกันมาก มีเตาเผาถ่านกว่า 200 เตา ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2502 มีกลุ่มนายทุนเข้ามาตัดไม้ขนาดใหญ่ออกไปจากป่า ส่งผลให้สภาพป่าเสื่อมโทรมและถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก และความอุดมสมบูรณ์เริ่มหมดไป ในขณะเดียวกัน สายน้ำจากลำเซบายที่อยู่ติดป่าก็เริ่มเหือดแห้ง จึงส่งผลต่อไปยังการผลิตพืชผลทางเกษตรด้วย ชาวบ้านจึงประสบปัญหาเรื่องปากท้องจนต้องคิดหนัก และเริ่มคิดที่จะหาทางออกในการแก้ปัญหา

ในที่สุดชาวบ้านได้รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น โดยใช้หลักการพัฒนาคน ตั้งแต่ระดับแกนนำ ระดับเยาวชน จนถึงการพยุผู้ที่อ่อนแอให้กลับมาสู่เส้นทางชีวิตที่ดีขึ้น โดยตั้งเป็นกลุ่มต่างๆ เพื่อทำกิจกรรมที่เน้นการพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกร่วมเพื่อสาธารณะ หนึ่งในนั้นคือ “กลุ่มโครงการป่าชุมชนดงใหญ่” ที่มุ่งปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของป่าสาธารณะหรือป่าชุมชนในหมู่บ้าน ที่มีพื้นที่ถึง 1,810 ไร่

โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลรักษาป่า ต่อมาได้มีความร่วมมือกับเครือข่ายภายนอกชุมชนในการรักษาป่าชุมชน และขับเคลื่อนกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ต่างๆ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาคนให้ปรับตัวแก้ปัญหาในการอยู่ร่วมกับป่าโดยไม่มีการทำลายเหมือนในอดีต นอกจากนี้ ยังได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณธรรมป่าคงใหญ่วังอ้อในเวลาต่อมา เพื่อให้เป็นสถานที่อบรมแก่พระภิกษุสามเณร เด็กและเยาวชน พนักงานของรัฐและเอกชน และประชาชนทั่วไป

6.1.4 ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักวา กรุงเทพมหานคร

ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตักวา เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากศูนย์กลางความเจริญของเมืองหลวง โดยตั้งอยู่ในเขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร กำเนิดขึ้นมาเมื่อประมาณ 140 ปีที่แล้ว จากการเริ่มบุกเบิกของครอบครัวชาวมุสลิมที่อพยพมาจากปัตตานีมาตั้งบ้านเรือนแถบคลองแสนแสบ บริเวณบ้านเจียรดับในปัจจุบัน โดยได้พัฒนาพื้นที่เดิมซึ่งเป็นป่ามาทำสวน ไร่ และนา ให้คนในชุมชนยึดเป็นอาชีพหลักสืบต่อกันมา สมาชิกของชุมชนนี้ในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของครอบครัวผู้ก่อตั้งชุมชน จึงมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติเกือบทั้งหมด ปัจจุบันในชุมชนคอยรุดตักวามีบ้านเรือนตั้งอยู่ประมาณ 130 หลังคาเรือน กระจายรายล้อมมัสยิดและโรงเรียนอิสลามถ้ำไทรที่ตั้งอยู่ใกล้กัน มีประชากรรวมกว่า 700 คน กว่าร้อยละ 90 นับถือศาสนาอิสลาม คนในชุมชนยึดหลักธรรมทางศาสนาอิสลามใช้เป็นทางนำของการดำเนินชีวิต และยังคงรักษาวิถีชีวิตที่ดีและเรียบง่ายอย่างน่าสนใจยิ่ง (พชร ชินสวัสดิ์, 2552)

ลักษณะโดยทั่วไปของชุมชนคอยรุดตักวา มีความคล้ายคลึงกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ในเขตรอบนอกของกรุงเทพมหานครที่ยังคงความเป็นชนบทสูง โดยมีลักษณะทางกายภาพเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ลักษณะของดินเป็นดินเหนียวตะกอน เหมาะสำหรับการทำนา อย่างไรก็ตาม เนื่องจากที่ตั้งของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างเมืองกับชนบท จึงได้รับอิทธิพลของกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมือง อันส่งผลให้ลักษณะการใช้ที่ดินของชาวบ้านในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยในปัจจุบันมีการใช้ที่ดินแบบผสมผสานระหว่างการใช้อย่างไรก็ตาม

ในอดีต ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่นี้นิยมขุดบ่อน้ำไว้ใกล้บ้านกันทุกครัวเรือน เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในรอบปี ในขณะที่เดียวกัน ก็จะมีสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลาจากธรรมชาติมาอาศัยอยู่ และเจ้าของบ้านมักจะจับมาปรุงเป็นอาหารเพื่อบริโภค แสงสว่างที่ใช้มาจากตะเกียง ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม โดยได้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ มีการนำระบบประปามาใช้ และมีไฟฟ้าเข้าถึงทุกหลังคาเรือน บ่อน้ำดังกล่าวไม่ได้มีการใช้ประโยชน์อย่างครอบคลุมเหมือนสมัยก่อน

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลให้วิถีการดำรงชีพของคนในชุมชนค่อยๆปรับเปลี่ยนไปด้วย แม้ในปัจจุบัน ครัวเรือนในชุมชนส่วนใหญ่ยังคงทำนาอยู่ แต่มีการใช้เทคนิควิธีการเกษตรแผนใหม่มาใช้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันคนรุ่นใหม่บางส่วนนิยมไปทำงานในเมือง ทั้งการรับราชการและการทำงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้บางส่วนส่งผลกระทบต่อวิถีชุมชน จนทำให้ผู้นำในชุมชนต้องมา

ทบทวนปรับตัวใหม่ให้เหมาะสมและลดผลกระทบลง โดยเริ่มแรกได้พยายามรื้อฟื้นการใช้หลักศาสนาอิสลามชี้นำทางในการดำเนินชีวิตให้ชัดเหมือนในอดีต ในทุกวันศุกร์ ซึ่งเป็นวันที่มุสลิมผู้ชายต้องไปประกอบพิธีละหมาดร่วมกันที่มีสยิด มีการอบรมสั่งสอนที่เน้นให้ใช้ชีวิตอย่างรู้จักประหยัด ตักเตือนถึงสิ่งที่ควรและไม่ควร อีกทั้งยังมีการพูดคุยปรึกษาหารือถึงการดำเนินชีวิตให้อยู่ในทำนองคลองธรรมหลังจากละหมาดเสร็จแล้วด้วย

ต่อมาชุมชนได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ด้วยการชักชวนให้คนในชุมชนนำการเกษตรทฤษฎีใหม่มาปรับใช้กับที่ดินที่มีอยู่ มาทำการเกษตรผสมผสาน พร้อมขุดบ่อเป็นแหล่งน้ำใช้เพื่อการเกษตรและเลี้ยงปลา อันเป็นส่งเสริมให้รู้จักพึ่งพาตนเอง โดยผู้นำชุมชนเป็นผู้ริเริ่มก่อน แล้วคนในชุมชนเลียนแบบ การปรับเปลี่ยนนี้ทำให้คนในชุมชนสามารถฟื้นฟูคุณธรรมที่มีฐานเดิมอยู่แล้วให้นำกลับมาปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ควบคู่กับการปรับยุทธวิธีในการดำรงชีพตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น อันส่งผลให้สมาชิกชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รู้จักใช้จ่ายพอเพียงตามหลักคุณธรรม ไม่มีหนี้สินเกินตัว และยังสามารถรักษาที่ดินทำกินของตนเองไว้ได้มาก ท่ามกลางการรุกของกระแสทุนนิยมที่มุ่งขยายความความเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว (พชร ชินสวัสดิ์, 2552)

6.1.5 ชุมชนเกาะยวน้อย จังหวัดพังงา

ชุมชนเกาะยวน้อย ตั้งอยู่บนเกาะขนาดใหญ่ในทะเลอันดามัน ในเขตจังหวัดพังงา เป็นชุมชนเก่าแก่ มีอายุกว่า 200 ปี มีเรื่องเล่าว่า ผู้บุกเบิกการตั้งชุมชนเป็นกลุ่มชาวมุสลิมจากตรังและสตูล ที่มาเป็นทหารช่วยรบกับพม่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่เมื่อสิ้นสุดสงคราม บางส่วนได้ตัดสินใจตั้งหลักแหล่งบนเกาะนี้มาจนปัจจุบัน โดยในช่วงเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานดำรงชีวิตด้วยการประมง จากนั้นจึงได้บุกเบิกที่ดินสร้างที่นาและสวนยางพารา ในปัจจุบัน มีพลเมืองอาศัยอยู่บนเกาะยวน้อยประมาณ 900 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 90 นับถือศาสนาอิสลาม

พื้นที่ของเกาะยวน้อยมีลักษณะทอดตัวอยู่บริเวณกลางอ่าวพังงา ล้อมรอบด้วยหมู่เกาะใหญ่ น้อยรวม 44 เกาะ เนื่องจากบริเวณอ่าวพังงาเป็นพื้นที่ที่ขึ้นชื่อว่าอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรสัตว์น้ำ จึงเป็นที่แหล่งทำมาหากินที่สมบูรณ์ของชาวประมง ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบริเวณรอบอ่าวพังงาทั้งหมด นอกจากนี้ อ่าวพังงายังมีแหล่งท่องเที่ยวที่โดดเด่นมากมาย ซึ่งนักท่องเที่ยวนิยมมาชมความงามของธรรมชาติซึ่งหาชมที่อื่นได้ยาก

ด้วยลักษณะภูมิประเทศของตำบลเกาะยวน้อยที่เป็นเกาะอยู่กลางทะเล และพื้นที่ตรงกลางเกาะมีภูเขาทอดยาวตามแนวเหนือใต้ ในขณะที่เดียวกันมีที่ราบบริเวณชายฝั่งทะเลโดยรอบและตามหุบเขาอีกเล็กน้อย ประชาชนจึงดำรงชีพด้วยวิธีการที่หลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นการทำการเกษตร ทั้งการทำนา สวนยางพารา สวนมะพร้าว และสวนมะม่วงหิมพานต์ และยังมีการทำประมงขนาดเล็กและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่ง ซึ่งทำรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่นี้จำนวนมากในแต่ละปี แต่มีช่วงหนึ่งที่ประสบปัญหาการทำประมงแบบทำลายล้าง ทั้งจากนายทุนเรืออวนลากที่มาจากนอกชุมชนและจากชาวประมงในชุมชนเองบางส่วนที่ทำประมงอย่างละโมภด้วย นอกจากนี้การที่มีชายหาดและทะเลโดยรอบที่เต็มไปด้วยเกาะแก่งต่างๆที่สวยงาม เหมาะที่จะ

เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ทำให้ในระยะหลังมีสมาชิกชุมชนจำนวนหนึ่งหันไปประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งการบริการเรือสำหรับนักท่องเที่ยว การจำหน่ายอาหารและสินค้าที่ระลึก และการจัดที่พักในรูปแบบของโฮมสเตย์ โดยมีการรวมกลุ่มกันจัดการอย่างเป็นระบบ

ในด้านสังคม ประชากรเกือบทั้งหมดในชุมชนเกาะขามน้อยนับถือศาสนาอิสลาม และดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดพอสมควร การพัฒนาชุมชนนี้จึงมีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจทั้งในเรื่องรูปแบบ กิจกรรมที่ทำ และแนวทางการแก้ปัญหาที่เชื่อมโยงกับคุณธรรมอย่างสำคัญ

6.2 การดำรงอยู่ของคุณธรรมในชุมชนชนบท

ในชุมชนชนบทไทยโดยทั่วไป วิถีชีวิตของคนมักจะผูกพันกับศาสนาและความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งสามารถเห็นได้จากการจัดงานประเพณีและมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในวาระต่างๆ ที่มีนัยของการส่งเสริมการทำมาค้าขายด้วยเสมอ และหากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนามักจะถือว่าเป็นการทำบุญด้วย ในพิธีกรรมต่างๆ มักจะมีผู้นำในการทำพิธี ทำหน้าที่กล่าวบทสวดที่มีสาระแฝงด้วยการส่งเสริมให้ทำความดี ละเว้นจากความชั่ว หรืออัญเชิญเทวดา เจ้า หรือพระเจ้า ที่มีอำนาจพิเศษตามความเชื่อของคนแต่ละกลุ่มให้ประทานสิ่งที่ดี ขจัดสิ่งที่ไม่ดีออกไป หรือปกป้องจากสิ่งที่ไม่ดี รวมทั้งสาระที่ส่งเสริมให้มีความสามัคคี ประองคองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

การปฏิบัติตามประเพณีในลักษณะดังกล่าว เป็นการส่งเสริมและพยายามฟื้นฟูรักษาคุณธรรมให้ดำรงอยู่ โดยบางประเพณีหรือพิธีกรรมมักจะจัดในลักษณะของการกระทำร่วมกัน (Collective Action) ในขณะที่บางประเพณีหรือพิธีกรรมจะจัดในระดับบุคคล ครอบครัว หรือในหมู่เครือญาติ การจัดในระดับชุมชนมักจะทำในวาระต่างๆ ของรอบปีตามความเชื่อที่สืบต่อกันมา (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533) ส่วนการจัดงานในระดับครอบครัวหรือบุคคล นอกจากจะเกี่ยวกับวาระต่างๆ แล้ว ยังเกี่ยวข้องกับวงจรชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนตาย และเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับครอบครัวหรือบุคคล โดยมีรูปแบบและสาระแตกต่างกันไป ระหว่างกลุ่มศาสนาและ/หรือกลุ่มคนต่างชาติพันธุ์ ซึ่งมีรากเหง้าของความเชื่อต่างกัน (ดู สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533; สมชัย ใจดี และบรรยง ศรีวิริยาภรณ์, 2553; Segaller, 2005)

นอกจากนี้ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนที่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง และการรวมกลุ่มในการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ มักจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของขนบประเพณีและจารีต ที่ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาช่วยเหลือ ประองคอง และไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน แม้บางครั้งอาจมีความขัดแย้งบ้าง แต่ก็มักจะไกล่เกลี่ยได้อย่างเป็นธรรมบนฐานของขนบประเพณีและจารีต ในส่วนของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ชุมชนชนบทหลายชุมชนได้ให้ความสนใจกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาต่อยอด ซึ่งมักจะมีมิติของคุณค่า ที่เชื่อมโยงกับการปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพและให้เกียรติกันอย่างสำคัญด้วย ทั้งระหว่างมนุษย์ด้วยกันและระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554: ไพสิฐ พาณิชย์กุล, 2555: ลำยอง ปลั่งกลาง และ วันทนา เนาว์วัน, 2552, ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2548).

ในชุมชนที่เลือกเป็นกรณีศึกษาทั้ง 5 ชุมชน ชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามประเพณีและจารีต ในการดำเนินชีวิตและการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา โดยมีการประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละท้องถิ่นและสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปบ้าง ในชุมชนที่ตั้งอยู่ในภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธทั้ง 3 ชุมชน ประเพณีและจารีตต่างๆ ที่ปฏิบัติกันมักจะมีรากฐานมาจากหลักคำสอนของพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่น ที่ให้ความสำคัญกับการเคารพในธรรมชาติและการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน โดยบางครั้งอาจแสดงออกในรูปของพิธีกรรมการเคารพบูชาต่อสิ่งเหล่านั้น รวมทั้งมีการอบรมขัดเกลาสมาชิกชุมชนให้ดำรงตนอยู่ในความดี ทั้งนี้สามารถเห็นได้จากกรณีที่ชาวบ้านยังนิยมไปทำบุญตามความเชื่อและประเพณีที่วัด และมีการจัดงานบุญตามประเพณีในวาระต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีการอบรมด้านคุณธรรมซึ่งพบเป็นที่ประจักษ์ในชุมชนวังอ้อ จังหวัดอุบลราชธานี ที่มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณธรรมป่าดงใหญ่วังอ้อ ให้เป็นสถานที่อบรมแก่พระภิกษุสามเณร เด็กและเยาวชน รวมทั้งพนักงานของรัฐและเอกชน และประชาชนทั่วไป จนเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง สำหรับชุมชนที่คนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม ทั้งชุมชนคอยรุดตักวาและชุมชนเกาะยาวน้อย นอกจากคนในชุมชนจะปฏิบัติศาสนกิจประจำวันและตามเทศกาลสำคัญแล้ว การอบรมเทศนาเป็นประจำในวันศุกร์ ซึ่งมีการทำพิธีละหมาดร่วมกันประจำสัปดาห์ของผู้ชาย ก็มุ่งตักเตือนให้สมาชิกชุมชนดำรงตนอยู่ในความดี ละทิ้งความชั่ว ซึ่งเป็นการเทศนาเชิงอบรมเพื่อดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมนั่นเอง ในขณะเดียวกัน ชุมชนเหล่านี้ยังมีการอบรมศาสนาขั้นพื้นฐานแก่เยาวชนที่มัธยม ซึ่งมีโรงเรียนสอนศาสนาตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันด้วย นอกจากนี้ ยังมีพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวาระสำคัญๆ ในวงจรชีวิต ที่ชาวมุสลิมมักจะจัดงานบุญควบคู่กับการขอพรจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล บางงานยังมีการเทศนาอบรมที่มีสาระเชิงแนะนำตักเตือนให้ปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสมกับทำนองคลองธรรม เช่น งานแต่งงาน เป็นต้น

ข้อสังเกตที่สำคัญไม่แพ้กับที่กล่าวข้างต้น คือในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีบางส่วนที่ดำเนินการในรูปของกลุ่มอาชีพหรือวิสาหกิจชุมชน ที่ส่งเสริมให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ การร่วมกันคิดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน รวมทั้งมีการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยคนในชุมชน จนพัฒนาจากวิถีการค้าปลีกที่ละโมภฟุ่มเฟือย และขาดการยั้งคิด ไปสู่วิถีการค้าปลีกที่เน้นความพอเพียง และการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด โดยคำนึงคุณค่าของมันต่อการดำรงชีพในระยะยาว การปรับเปลี่ยนนี้พบในทุกชุมชนที่เลือกศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ป่าของชุมชนวังอ้อ การทำเกษตรอินทรีย์ในชุมชนดอกแดง การปลูกพืชแบบวนเกษตรของบ้านนาอีสาน การประยุกต์การเกษตรทฤษฎีใหม่ของชุมชนคอยรุดตักวา และการหันมาทำประมงและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนเกาะยาว ล้วนสะท้อนให้เห็นผลของความพยายามในกาปรับยุทธวิธีการดำรงชีพที่คำนึงถึงคุณธรรม โดยที่บางส่วนได้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาต่อยอด ซึ่งมักจะครอบคลุมการนำความรู้และวิธีการที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมมาใช้ในการทำงานเป็นกลุ่มให้สำเร็จและเกิดผลที่เป็นธรรมด้วย

การปฏิบัติตามประเพณี รวมทั้งพิธีกรรมต่างๆ ดังกล่าวนี มีทั้งที่กระทำร่วมกันในระดับชุมชน และการทำในระดับครัวเรือนหรือบุคคล โดยมีผู้นำทางวัฒนธรรมหรือผู้นำศาสนานำขบวน ซึ่งเป็นการกระทำที่สืบทอดมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน แม้จะมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดบ้างให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป แต่ยังคงไว้ซึ่งแก่นสาระที่มุ่งส่งเสริมความดี ความพยายามเหล่านี้มีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกันกับการปรับยุทธวิธีในการดำรงชีพที่ปรับไปสู่แนวทางที่เน้นความพอเพียงและการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เพื่อหวังผลในระยะยาว อีกทั้งยังบูรณาการเข้ากับความเชื่อเกี่ยวกับความดี การปฏิบัติดี และความสัมพันธ์แบบเอื้ออาทรระหว่างกัน จึงเป็นการรักษาและฟื้นฟูคุณธรรมให้ดำรงไว้อยู่คู่กับความเป็นชุมชนอย่างน่าสนใจ

6.3 การพัฒนาคุณธรรมในชุมชน : กระบวนการ และกิจกรรม

การพัฒนาคุณธรรมในชุมชนชนบทไม่ได้เริ่มจากการไม่มีคุณธรรมอยู่เดิมเลย แต่เป็นการฟื้นฟูและยกระดับของความมีคุณธรรม จากเดิมที่คนในชุมชนอาจจะเลวหรือทอดทิ้งบางมิติ ด้วยการทดลองปฏิบัติตามแนวทางใหม่ที่ขัดกับจริยธรรม ซึ่งอาจด้วยความอ่อนแอทางจิตใจหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จนไม่สามารถต้านทานการรุกของแนวความคิดใหม่จากภายนอก ที่เต็มไปด้วยวาทกรรมที่สวยงามและดูเหมาะกับยุคสมัย เมื่อการปฏิบัติตามแนวทางใหม่เริ่มส่งผลที่ไม่พึงปรารถนา และมีแนวโน้มที่จะขยายผลในทางลบจนยากที่จะหนีให้พ้นได้หากไม่หาทางออกใหม่อีกครั้งหนึ่ง แต่ทางออกใหม่ที่เหมาะกับบริบทของชุมชนที่ได้จากจากภายนอกมักจะหาได้ไม่ง่าย ในภาวะที่คนในชุมชนเองก็ไม่ได้พัฒนาความรู้ใหม่ๆเท่าที่ควร การหวนกลับไปคิดถึงวิถีชีวิตเดิมๆ และมิติของความดีที่คุ้นเคย รวมทั้งคิดหาทางออกจากสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ จึงนำไปสู่ความพยายามฟื้นฟูการกระทำที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความดีเดิมที่ถูกละเลย พร้อมกับยกระดับให้สูงขึ้น เชื่อมต่อกับแนวคิดใหม่ๆ บางส่วนที่เกื้อกูลกัน อันส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพที่เน้นความมีคุณธรรม เป็นความพยายามขับเคลื่อนของคนในชุมชนอย่างเป็นทางการ ดังที่ได้พบเป็นที่ประจักษ์ในกรณีศึกษาที่เลือกมา

6.3.1 ชุมชนบ้านนาอีสาน จังหวัดฉะเชิงเทรา การเริ่มต้นกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ให้ความสำคัญกับคุณธรรมในบ้านนาอีสาน เกิดขึ้นหลังจากที่แกนนำชุมชนได้พบปะพูดคุยและรับแนวแนวคิดเรื่องระบบวนเกษตร กับผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้นำทางความคิดด้านการจัดการวนเกษตร ในช่วงปี 2537 ซึ่งได้จุดประกายความคิดแก่แกนนำชุมชน ให้ทบทวนความคิด พยายามค้นหาตัวเอง และแสวงหาแนวทางใหม่เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน ตามเป็นแนวทางการพัฒนาที่เรียกว่า “พัฒนาจากด้านใน”

เมื่อได้รับการกระตุ้นแล้ว แกนนำชุมชนก็ได้ร่วมกันคิดและปรึกษาหารือ และตกลงที่จะปรับแนวทางในการพัฒนาใหม่ โดยเริ่มจากการเดินทางไปศึกษาดูงานที่ศูนย์วนเกษตรที่บ้านของผู้ใหญ่วิบูลย์ ในปี พ.ศ. 2539 ผลที่ได้จากการไปดูงานครั้งนี้ทำให้แกนนำชุมชนได้เห็นกระบวนการจัดการระบบวนเกษตรที่เน้นความหลากหลายทางชีวภาพและโครงสร้างของสังคมพืชตามธรรมชาติของท้องถิ่น เมื่อกลับมายังชุมชน แกนนำเหล่านี้ก็ได้เริ่มตั้งกลุ่มขึ้นมา เพื่อขับเคลื่อนการทำงานตามแนวคิดใหม่นี้ ภายใต้อชช “เครือข่ายวนเกษตรภาคตะวันออก” แต่เมื่อดำเนินการไปได้ระยะหนึ่ง กลับไม่ได้รับความสนใจจากคนส่วนใหญ่เท่าที่ควร จึงหันมาคิด

หาหนทางใหม่ และเห็นว่าต้องให้ความสำคัญกับเรื่องเงิน เพราะในขณะนั้นคนในชุมชนส่วนใหญ่มีปัญหาเกี่ยวกับเงิน จึงได้เอาเงินมาเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนการพัฒนา ด้วยการสร้างกลุ่มการเงินขึ้นมาในรูปของกลุ่มตั้งจะออมทรัพย์ ที่เน้นการออมตามกำลังความสามารถของสมาชิก แล้วนำเงินออมไปให้กู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ใช้การบริหารจัดการกลุ่มแบบมีส่วนร่วมที่ให้สมาชิกเลือกกรรมการบริหารจากคนภายในชุมชน อันเป็นการดำเนินการที่ส่งเสริมให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมคิด ค้นหา ทดลองทำ และตรวจสอบกันเอง ทำให้เกิดการเข้าใจตัวเอง ในขณะเดียวกัน ยังค้นพบปัญหาที่เป็นมูลเหตุสำคัญซึ่งทำลายความเข้มแข็งของชุมชน อันเนื่องจากการที่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมาก และมองข้ามคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลจากการนำแนวคิดเรื่องกลุ่มออมทรัพย์มาทำเป็นรูปธรรมขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีแหล่งเงินกู้ที่เข้าถึงได้ง่ายโดยที่คนในชุมชนร่วมเป็นเจ้าของ อีกทั้งยังทำให้ชุมชนสามารถนำดอกผลของเงินทุนตั้งจะออมทรัพย์ มาจัดสรรเป็นกองทุนสวัสดิการต่างๆ ที่ช่วยในการยกระดับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในเวลาต่อมา ไม่ว่าจะเป็น กองทุนข้าวและธนาคารข้าว กองทุนช่วยเหลือการรักษาพยาบาล กองทุนขวัญถุงเพื่อการรักษาป่า เป็นต้น

แม้จะมีการตั้งกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลายแล้ว เกณฑ์ชุมชนบ้านนาอีสานไม่ได้หยุดนิ่งในการเรียนรู้ โดยได้เดินทางไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ แล้วนำกลับปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีของท้องถิ่นตนเอง ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญและได้มีการพัฒนาคือป่าชุมชน ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 1,300 ไร่ เป็นป่ากันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน การพัฒนาป่าชุมชนแสดงให้เห็นถึงแนวทางการจัดการที่เป็นระบบ โดยมีคณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกันดูแลรักษาป่า มีการขับเคลื่อนให้คนในชุมชนได้มีการเรียนรู้เพิ่มเติม แล้วนำความรู้ที่ได้มาทำกิจกรรมอื่นๆ อีกมาก โดยมีการดำเนินงานในรูปแบบของกองทุนสวัสดิการและกลุ่มกิจกรรมที่ผลิตสินค้าต่างๆ เช่น การทำผลิตภัณฑ์สมุนไพร จำพวก สบู่ ยาสระผม น้ำยาล้างจาน ข้าวปลอดสารพิษ น้ำดื่มสมุนไพร เป็นต้น ทั้งเพื่อไว้ใช้เองและจำหน่ายเป็นรายได้เข้ากองทุน การทำกิจกรรมเหล่านี้ล้วนมีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้จากฐานทรัพยากรและทุนทางสังคม

ผลของการยกระดับความรู้เข้าใจ เรื่องระบบวนเกษตรและการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ทำให้ชุมชนแห่งนี้ได้เปิดกระบวนทัศน์ใหม่ของการพัฒนาไปสู่การจัดการทรัพยากรทั้งระบบ ทั้งในเรื่องการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ระบบการเกษตร การจัดการป่า การจัดการน้ำ และการจัดการคน โดยเชื่อมโยงให้เห็นห่วงโซ่ความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลและพึ่งพากัน อีกทั้งยังมีการรื้อฟื้นประเพณีท้องถิ่นเพื่อยกระดับจิตใจของคน และพยายามเชื่อมโยงให้เห็นถึงคุณค่าของประเพณีเหล่านี้ต่อการดำเนินชีวิต จนในปัจจุบันนี้ ชุมชนบ้านนาอีสานได้รับการยอมรับว่าเป็นแบบอย่างของความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนและการดำรงชีพด้วยการทำวนเกษตร ที่มีผู้สนใจมาศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ จากชุมชนต่างๆ รวมถึงสถานศึกษา องค์กรภาครัฐและเอกชน เป็นชุมชนที่สามารถถอดบทเรียนการพัฒนาด้วยตัวเอง ที่สามารถปรับเปลี่ยนจากสภาพจากชุมชนที่อ่อนแอแทบสิ้น

หวัง พลิกฟื้นขึ้นมาเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง และมีแนวทางการจัดการที่ไปสู่ความอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของ
คุณธรรม

6.3.2 ชุมชนบ้านดอกแดง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนบ้านดอกแดงเป็นชุมชนหนึ่งที่เคยประสบปัญหา
อย่างมาก จากผลกระทบของการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลักที่มุ่งสร้างความทันสมัยและการเติบโตทาง
เศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ ต่อมาคนในชุมชนนี้ได้ปรับตัวในการดำรงชีพ ด้วยการน้อมนำเอาหลัก
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ จนสามารถพัฒนาประสบผลสำเร็จอย่างสูง และเป็นที่ยอมรับในฐานะที่เป็น
ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง

กระบวนการพัฒนาของชุมชนนี้เริ่มขึ้นหลังจากที่เกษตรกรส่วนใหญ่ประสบปัญหา อันเป็นผล
สืบเนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจ จึงได้พยายามหาทางออกด้วยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ เพื่อลดต้นทุน
การผลิตทางเกษตร โดยเฉพาะค่าปุ๋ยและสารเคมี เมื่อทดลองทำระยะหนึ่งจึงได้มีการถอดบทเรียนจากการ
เปรียบเทียบสถานการณ์ในอดีตกับปัจจุบัน และพบว่า ภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำมาหากินกำลังถูกกลืนไป จาก
การที่เกษตรกรส่วนใหญ่หันหน้าไปพึ่งปุ๋ยเคมีและสารเคมีในการเพาะปลูก ทดแทนวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม เมื่อ
เป็นเช่นนี้จึงได้ร่วมกันคิด แล้วตกลงว่า จะนำชุมชนกลับไปสู่วิถีการผลิตแบบดั้งเดิม ด้วยการทำการเกษตรแบบ
ผสมผสาน โดยในช่วงเริ่มต้นได้นำเงินที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในโครงการ SML จำนวน 200,000
บาท นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีการลงหุ้นเพื่อการออม แล้วนำมาร่วมลงทุนด้วย เมื่อการรวมกลุ่มนี้ประสบ
ผลสำเร็จ จึงได้มีการพัฒนากลุ่มที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้น บวกกับการตั้งกลุ่มใหม่ๆขึ้นมาเพิ่มเติมอีก จนในปัจจุบันมี
ทั้งหมด 12 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรทำนา (กลุ่มที่มีอยู่เดิม) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์
ชีวภาพ (ทำปุ๋ยอินทรีย์-น้ำหมักชีวภาพ น้ำส้มจากควั่นไม้) กลุ่มรถเก็บเกี่ยวข้าว กลุ่มโรงสีข้าว กลุ่มข้าวซ้อมมือ
กลุ่มผักปลอดสารพิษ กลุ่มพืชสวนครัวรั้วกินได้ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มจักสาน และ
กลุ่มเยาวชนคนตรีพื้นเมือง ทั้งนี้ แต่ละกลุ่มต่างมีจุดมุ่งหมายเฉพาะในการรวมตัวกัน แต่ที่คล้ายคลึงกันคือ มี
การบริหารจัดการโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นและเวลาให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ตามคำแนะนำของ
หน่วยงานภาครัฐ ที่เข้าไปหนุนเสริมตลอดเวลา นอกเหนือจากตัวอย่างกลุ่มต่างๆ ดังกล่าวแล้ว บ้านดอกแดงยัง
ได้รับการเลือกให้มีการตั้ง “ศูนย์ยุติธรรมนาร่อง” จากสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์
เพื่อให้ผู้นำชุมชนเข้าใจถึงความหมายและวิธีการดำเนินการของยุติธรรมชุมชน อันจะช่วยส่งเสริมให้คนใน
ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างสันติสุข

ผลจากความพยายามปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนา ทำให้ในปัจจุบันชุมชนบ้านดอกแดงได้รับ
เลือกเป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง จากการบริหารจัดการที่เป็นระบบ และมีการนำเอาทรัพยากรใน
ท้องถิ่นมาปรับใช้ในการผลิต เพื่อสร้างรายได้และให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน รวมทั้งมีการฟื้นฟูและรักษา
สภาพแวดล้อมให้สมบูรณ์ขึ้น ความสำเร็จดังกล่าวนี้มีส่วนชกนำเทศบาลตำบลสง่าบ้านให้จัดซื้อที่ดินให้กับ
ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านดอกแดง จำนวน 3 ไร่ เพื่อให้เป็นศูนย์รวมผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแห่งหนึ่งใน

อำเภอคอยสะเก็ด ซึ่งจะพยายามพัฒนาให้เป็น ศูนย์การเรียนรู้อย่างครบวงจร และเป็นพื้นที่ที่สามารถสื่อถึงวิถีชีวิตท้องถิ่นด้วย

6.3.3 ชุมชนบ้านวังอ้อ จังหวัดอุบลราชธานี วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านวังอ้อในอดีตผูกพันอย่างมากกับธรรมชาติของป่าดงใหญ่ ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์และสัตว์ป่าหลากหลายชนิด แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากน้ำมือมนุษย์ ทั้งนายทุนภายนอกที่เข้ามาตัดไม้ขนาดใหญ่ออกจากป่าไป และชาวบ้านเองที่ตัดไม้มาขายและเผาถ่าน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อทางลบแก่คนในชุมชนอย่างมาก จนนานวันเข้า สภาพป่ารอบชุมชนเสื่อมโทรมลง และส่งผลให้สายน้ำในลำเขบายเหือดแห้งตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม วันหนึ่งเมื่อเกือบยี่สิบปีที่แล้ว พายุทอร์นาโดที่เป็นปัญหาต่อทรัพยากรธรรมชาติของคนบ้านวังอ้อถูกทำลายทางจิตสำนึก จากการที่ได้เห็นภาพหมู่บ้านอื่นๆ เข้ารับการรักษาป่าดีเด่นจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ จึงหันกลับมาดูแลหมู่บ้านตัวเอง ที่ในอดีตเคยใช้ชีวิตที่ผูกพันใกล้ชิดกับป่า แต่กลับกลายมาเป็นหมู่บ้านที่อยู่ปลายแถว

หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวไม่นาน แกนนำชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันปรึกษาหารือถึงแนวทางการแก้ปัญหาที่ประสบ จากการลดลงของป่า และส่งผลกระทบต่อการค้ารังสีพ อันนำไปสู่การตัดสินใจปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตอย่างเป็นขั้นตอน เริ่มด้วยการหยุดเผาถ่าน แล้วหันกลับมาดูแลรักษาป่า และปรับเปลี่ยนอาชีพจากการหาของป่า ตัดไม้ขายและเผาถ่าน ด้วยการหันมาปลูกพริกและผักเพื่อขาย ซึ่งในระยะแรก แกนนำชุมชนที่ลุกขึ้นมาการขับเคลื่อนต้องใช้ความอดทนอย่างมาก ในการสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน จนในปัจจุบัน ป่าที่ชาวบ้านร่วมกันรักษาสามารถให้ประโยชน์แก่สมาชิกตามความจำเป็นในการดำรงชีพ โดยมีข้อตกลงร่วมกัน กำหนดลักษณะการใช้งานและการกำกับดูแล ด้วยการยกฐานะมาเป็นป่าชุมชน อีกทั้งยังมีการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่มีรูปแบบและแนวทางซึ่งให้ความสำคัญกับการให้ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของป่าต่อการดำรงชีวิต การสร้างจิตสำนึกของชุมชนและนักท่องเที่ยว

ผลจากการดำเนินการดังกล่าวทำให้มีนักท่องเที่ยว ทั้งจากในพื้นที่และพื้นที่ใกล้เคียง สนใจมาท่องเที่ยวและดูงานกันมาก ก่อให้เกิดรายได้เสริมทั้งจากค่าบริการและจากการซื้อสินค้า นำความสำเร็จให้เกิดความภาคภูมิใจแก่คนในชุมชน และเนื่องจากการเกิดขึ้นของกิจกรรมการท่องเที่ยวนี้ถูกหล่อหลอมมาจากความคิดของคนทั้งชุมชน ต่อมาจึงมีชาวบ้านบางส่วนสละที่ดินที่อยู่ติดกับผืนป่าให้กับคณะกรรมการป่าชุมชน และท่องเที่ยว เพื่อจัดทำเป็นศูนย์อบรมคุณธรรม สำหรับฝึกอบรมขจัดเกลียดชัง ให้ได้เรียนรู้เรื่องระบบนิเวศของป่า อีกทั้งยังส่งผลให้เกิดกิจกรรมอื่นๆ ตามมาอีกหลายกิจกรรมภายในศูนย์ เช่น กิจกรรมการปลูกผักปลอดสารพิษ การชุดบ่อเลี้ยงปลา เป็นต้น โดยนำผลผลิตที่ได้มาปรุงเป็นอาหารเลี้ยงผู้มาเข้าค่ายฝึกอบรม ในปัจจุบันศูนย์ฝึกอบรมแห่งนี้เป็นที่จัดอบรมให้แก่ทั้งพระภิกษุสามเณร เด็กและเยาวชน พนักงานของรัฐและเอกชน และประชาชนทั่วไป ซึ่งได้รับความนิยมนอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกัน ยังได้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนเพื่อพระพุทธศาสนาป่าดงใหญ่วังอ้อ เพื่อเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์งานของชุมชน และมีการพัฒนาฐานเรียนรู้ต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งยังได้พัฒนาระบบสาธารณูปโภคในพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อเป็นแหล่ง

เรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีการทำแนวกันไฟ การลาดตระเวน การอบรมผู้นำป่าชุมชน และการฝึกยุวมัคคุเทศก์ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนและดูแลธรรมชาติ (กาญจนา ทองทั่ว, 2547; วิสูตร อยู่คง, 2553.)

จากแรงจูงใจที่ต้องการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมาดำเนินตามแนวทางใหม่ ซึ่งเน้นการใช้ชีวิตอยู่กับป่าอย่างสมดุล ทำให้คนในชุมชนนี้ในปัจจุบันได้เปลี่ยนบทบาทจากนักทำลายป่ามาเป็นนักอนุรักษ์ ดำรงชีวิตอยู่แบบพึ่งพาป่าอย่างกลมกลืนและสมดุล จนได้มีโอกาสรับพระราชทาน "ธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต" จากพระหัตถ์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ตามที่ได้ฝันไว้ ผลงานครั้งนี้จัดได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ของชุมชน ที่สามารถเก็บไว้เป็นบทเรียนสำหรับสอนลูกหลานต่อไป (วิสูตร อยู่คง, 2553)

6.3.4 ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดตักัว กรุงเทพมหานคร ชุมชนแผ่นดินทองคอรุดตักัว เป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ที่เดิมคนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมคล้ายคลึงกับชุมชนบทไทยทั่วไป แต่ต้องประสบจากการรุกเข้ามาของความเป็นเมืองสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว ด้วยความที่สมาชิกเกือบทั้งหมดของชุมชนนับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับคำสอนของศาสนาสูง อีกทั้งยังมีโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติ แขนงนำชุมชนจึงวิตกกังวลกับผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองดังกล่าวอย่างมาก จึงได้ริเริ่มคิดและดำเนินการบางประการเพื่อไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่พึงปรารถนา โดยใช้สถาบันทางศาสนา คือ มัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนาที่ตั้งอยู่ในชุมชน เป็นศูนย์กลางของการขับเคลื่อนต่อมาเมื่อได้มีโอกาสเรียนรู้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้น้อมรับมาประยุกต์ใช้ ด้วยการบูรณาการเข้ากับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามและวิถีการดำรงชีพแบบดั้งเดิมที่เน้นการเกษตร ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตามมามากมาย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนคอรุดตักัวยึดเป้าหมายหลักที่มุ่งพัฒนาสมาชิกชุมชน ให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ ด้วยการส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียนและในวิถีชีวิต โดยแบ่งแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชนออกเป็น 4 แหล่ง คือ ครอบครัว มัสยิด สถาบันการศึกษา และผู้นำในชุมชน ส่วนขององค์ความรู้และวิธีการเรียนรู้ นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ องค์ความรู้และวิธีการเรียนรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน และองค์ความรู้และวิธีการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ซึ่งวิธีหลังนี้มีความสำคัญมากต่อความเข้าใจถึงบทบาทของชุมชนในการพัฒนาคุณธรรม อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงอาจไม่สามารถแยกอิทธิพลของการเรียนรู้ทั้งสองลักษณะออกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ เพราะการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนเองก็มีส่วนของการเรียนรู้หลักศาสนา เพราะในชุมชนนี้ มีการเรียนการสอนวิชาศาสนาเป็นประจำเช่นเดียวกับในชุมชนมุสลิมทั่วไป (สุพจน์ แสงเงิน และคณะ, 25547)

กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนคอรุดตักัว สามารถแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ การรับรู้และตระหนักในปัญหา การคิดวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา การดำเนินการแก้ไขปัญหา และการประเมินผลการแก้ไขปัญหา ทั้ง 5 ขั้นตอนนี้ เกิดจากการเรียนรู้ในระบบ

โรงเรียนเป็นหลัก โดยผ่านการร่วมปฏิบัติตามโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่จัดทำขึ้นโดยชุมชน ภายใต้กรอบแนวคิด ที่เรียกว่า “รู้อดีต คิดปัจจุบัน ทนอนาคต” ซึ่งเกิดขึ้นในลักษณะที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับความรู้ใหม่ จนก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีผลงานปรากฏเป็นรูปธรรมคือแผนแม่บทชุมชนที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีสาระที่สะท้อนถึงความพยายามปรับตัวของชุมชน ที่ถึงแม้จะยังต้องการรักษาไว้ถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม แต่ก็เปิดรับแนวความคิดใหม่ๆ บางประการมาปรับใช้ให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีพลวัต สอดคล้องกับบริบทของสังคมใหญ่ที่เปลี่ยนไป

การปรับตัวของชุมชนมีส่วนอย่างสำคัญต่อการพัฒนาของชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง โดยที่ชุมชนนี้มีการปรับตัวใน 2 ลักษณะ คือการปรับตัวทางเศรษฐกิจ และการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม การปรับตัวทางเศรษฐกิจนั้นปรากฏออกมาใน 3 ด้านคือ ด้านการผลิต ด้านการบริโภค และด้านการกระจายผลผลิตอย่างสอดคล้องกัน ส่วนการปรับตัวทางด้านสังคมและวัฒนธรรมปรากฏออกมาในรูปแบบของ การปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต ที่มีการจัดระบบความสัมพันธ์ในชุมชนใหม่ ด้วยการแบ่งออกเป็นกลุ่มบ้าน มีความพยายามผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่ยึดโยงอยู่กับประวัติศาสตร์ของชุมชน และปลูกฝังหลักคำสอนทางด้านศาสนาอิสลาม โดยมีปัจจัยภายในที่มีผลต่อการขับเคลื่อนตามแนวทางนี้ คือ การให้คุณค่ากับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน การสะสมความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตร ภาวะความเป็นผู้นำในชุมชน และความตื่นตัวและความรับผิดชอบของคนในชุมชน โดยเฉพาะแกนนำชุมชนที่มีทั้งคุณลักษณะที่โดดเด่น และความสามารถในการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่ปัจจัยภายนอกที่มีส่วนกระตุ้นและหนุนเสริมการปรับเปลี่ยนในชุมชน ได้แก่ การแพร่กระจายความเจริญแบบสังคมเมือง พลวัตทางเศรษฐกิจภายนอกชุมชน การศึกษาของคนในชุมชน การแพร่ขยายอิทธิพลของสื่อมวลชน และความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ทั้งนี้ชุมชนมีการดึงเอาจุดแข็งมาใช้ในการปรับตัวซึ่งได้แก่ การยึดหลักคำสอนของศาสนา ระบบเครือญาติ การพัฒนาการศึกษา การสื่อสารอย่างต่อเนื่องระหว่างแกนนำกับสมาชิก และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน (สุพจน์ แสงเงิน และคณะ, 25547)

สำหรับการดำเนินการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนนี้ เน้นการประยุกต์การเกษตรทฤษฎีใหม่มาใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน และปรับให้เข้ากับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ที่เน้นให้อุดหนุน ผู้ชีวิต ไม่ฟุ่มเฟือย และไม่ทำลาย ในการดำเนินกิจกรรม ใช้กระบวนการที่แบ่งสมาชิกออกกลุ่มอาชีพ ซึ่งสามารถเป็นฐานในการสร้างความมั่นคงแก่ชีวิต มีการจัดสรรเงินทุนที่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐมาจัดตั้งเป็นกองทุนต่างๆ ควบคู่กับการระดมเงินออมจากสมาชิกในกลุ่มย่อยเพื่อมาจัดสรรทำกิจกรรมตามความสนใจ มีการให้กู้เงินโดยไม่มีดอกเบี้ย แต่เน้นการให้คืนแก่กลุ่มและชุมชนโดยสมัครใจ โดยพยายามกระตุ้นให้คนในชุมชนได้ตระหนักการจ่ายคืนให้กับสังคมเมื่อคนมีฐานะดีขึ้น ต่อมากิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้รับการพัฒนาจนกลายเป็นฐานการเรียนรู้ ที่นำเสนอความหลากหลายของกิจกรรมการเกษตรที่โดดเด่น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตร รวมทั้งประวัติความเป็นมาและวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ฐานการเรียนรู้เหล่านี้เป็นจุดสนใจของคนที่มาดูงาน ได้สัมผัสและเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนในมิติต่างๆ ให้มาเยี่ยมชมอย่างต่อเนื่อง โดยทางชุมชนมีระบบการบริการทั้งวิทยากร อาหาร และที่พักแบบโฮมสเตย์

ในปัจจุบันชุมชนแผ่นดินทองคอยรุคต์กว่าจัดได้ว่าเป็นชุมชนที่สามารถพัฒนา ไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง โดยนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวมุสลิม ได้สำเร็จเป็นอย่างดี ทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวอย่างมีพลวัต ในขณะเดียวกัน ยังสามารถอนุรักษ์วิถีชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ ตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ท่ามกลางกระแสของความทันสมัยและความเป็นเมืองที่รุกเข้ามา โดยส่งผลกระทบต่อชุมชนน้อย

6.3.5 ชุมชนเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา ชุมชนเกาะยาวน้อย เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีความสำเร็จในการพัฒนา โดยมีความโดดเด่นในการบริหารจัดการชุมชนที่อิงอยู่กับวัฒนธรรมตามประเพณีนิยม ที่คนในอดีตได้ปลูกฝังแบบอย่างและถ่ายทอดกันต่อๆมา เนื่องจากเป็นชุมชนที่ประชากรเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม การบริหารจัดการตามแบบประเพณีนิยมในชุมชนมีผู้บริหารสูงสุดคืออิหม่าม ซึ่งมีบทบาทสูงสุดในกำกับดูแลการดำเนินการต่างๆทางสังคมในชุมชนให้อยู่ในกรอบของศาสนาอิสลาม โดยนัยนี้ การตัดสินใจเกี่ยวกับการนำการเปลี่ยนแปลงสู่ชุมชนและกติกาดังกล่าวต้องผ่านความเห็นชอบจากอิหม่ามก่อน ส่วนการประสานงานกับทางราชการเป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านและตัวแทนขององค์การบริหารส่วนตำบล ฝ่ายพัฒนาสังคม นอกจากนี้ยังมีผู้อาวุโสในชุมชน เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำรงรักษาและพัฒนาคุณธรรม โดยมีครูสอนศาสนาเป็นผู้ดำเนินการหลัก

การที่ชุมชนเกาะยาวน้อยมีพื้นที่ทั้งที่เป็นภูเขา ที่ราบ และชายฝั่ง วิถีการดำรงชีวิตชีวิตของคนในชุมชนจึงมีความหลากหลาย กิจกรรมการทำมาหากินที่เห็นได้ชัดและทำมาช้านาน คือ การทำสวนยาง การทำนา และการประมงชายฝั่ง ซึ่งล้วนพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไปกิจกรรมต่างๆเหล่านี้ซึ่งเดิมทำกันอย่างเรียบง่าย และบริหารจัดการตามประเพณีนิยม ก็เริ่มถูกท้าทายจากการเข้ามาของแนวคิดการพัฒนาที่เน้นความทันสมัยและการผลิตเพื่อป้อนตลาดภายนอก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีกลุ่มคนจากภายนอกเข้ามาแย่งทรัพยากรที่ใช้ในการดำรงชีพบางส่วน ในขณะเดียวกัน คนในชุมชนบางส่วนก็ถูกดึงเข้าไปในวิถีใหม่ที่มีส่วนให้เร่งเก็บเกี่ยวทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างรวดเร็ว จนเกิดผลกระทบต่อทางลบ จากการลดลงของทรัพยากรประมงและความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง

อย่างไรก็ตาม เมื่อประมาณ 30 กว่าปีที่ผ่านมามีแกนนำชุมชนกลุ่มหนึ่งเริ่มคิดที่จะทบทวนและหาแนวทางใหม่มาใช้ในการแก้ปัญหา การริเริ่มนี้ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนา ซึ่งกลุ่มแกนนำได้เข้าไปร่วมเป็นเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน ทำการเคลื่อนไหวร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่สนใจงานด้านนี้ ด้วยการรณรงค์ให้ทำการประมงแบบอนุรักษ์ มีการตั้งชมรมชาวประมงพื้นบ้าน ที่มีส่วนในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพิ่มเติม อันนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในเวลาต่อมา (สถาบันการ

ท่องเที่ยวโดยชุมชน, มปป.; ศูนย์ข้อมูลเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, มปป., อ้างถึง หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ประจำวันที่ 10 มีนาคม 2546)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเริ่มเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนเกาะยวน้อย เมื่อราวๆ ปี 2532 หลังจากที่ประเทศไทยได้จัดให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวไทยภายใต้ชื่อ Visit Thailand Year ปี 30 - 31 ซึ่งในช่วงดังกล่าว ทะเลที่เป็นแหล่งทำประมงของชาวบ้านที่นี่เริ่มวิกฤต อันเป็นผลจากมีเรืออวนลากเข้ามาจับปลาในอ่าว และชาวบ้านได้รวมตัวกันตั้งชมรมประมงพื้นบ้านขึ้น เพื่อปกป้องทรัพยากรชายฝั่งโดยยึดหลักกฎหมายที่ห้ามไม่ให้มีการใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมายในบริเวณ 3 กิโลเมตรจากชายฝั่ง ต่อมาในปี 2538 ทางชมรมประมงพื้นบ้านได้ใช้การท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ปัญหาให้ผ่านสายตาของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือน ซึ่งได้รับความสนใจจากคนวงกว้าง การดำเนินกิจกรรมนี้ถือเป็นกุศโลบาย ในการกระตุ้นการทำงานของหน่วยงานรัฐในระดับท้องถิ่น ให้เข้มงวดในการจับกุมเรือประมงที่ผิดกฎหมายมาลงโทษ อีกทั้งยังมีการรวมตัวกันลาดตระเวน ขับไล่เรืออวนลาก รวมทั้งการนำนักท่องเที่ยวและสื่อมวลชนลงพื้นที่สังเกตการณ์ ซึ่งมีผลทำให้สามารถลดจำนวนเรืออวนรุน อวนลากได้อย่างมากในเวลาต่อมา

จุดเปลี่ยนที่สำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนนี้ คือ การจัดตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปี พ.ศ. 2545 ทำให้สมาชิกชมรมประมงพื้นบ้านได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะยวน้อยอย่างเป็นระบบ และให้เชื่อมโยงกับมิติต่างของวิถีชีวิตในชุมชนอย่างครอบคลุม เพื่อป้องกันการทำลายทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งทำมาหากินควบคู่กัน ในขณะที่เดียวกันยังช่วยให้เกิดการสร้างงานใหม่ที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว ด้วยการพัฒนารวมกลุ่มพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจอีกหลายกลุ่ม กลุ่มกิจกรรมที่โดดเด่นในชุมชนเกาะยวน้อยที่ได้แก่ กลุ่มเครื่องแกง กลุ่มบาติก กลุ่มเครื่องประดับคริสตัล กลุ่มร้านค้า และกลุ่มโฮมสเตย์ อันช่วยสร้างรายได้เสริมกระจายไปยังคนในชุมชน (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, มปป.)

การมีกลุ่มกิจกรรมต่างเหล่านี้แสดงให้เห็นพัฒนาการที่น่าสนใจของชุมชนเกาะยวน้อย ที่พยายามปรับวิถีการค้าธงชีพให้สามารถพึ่งพาอุปสรรคต่างๆที่เคยประสบ โดยอาศัยฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนควบคู่กับการรักษาวิถีชีวิตที่มีแบบแผนตามกรอบของศาสนาอิสลาม โดยกิจกรรมต่างๆที่ทำเป็นกิจกรรมที่ไม่ขัดกับคำสอนของศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งมั่นที่จะรักษาความดีที่ชุมชนมี อันเป็นอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมที่ช่วยส่งเสริมคุณธรรมด้วยอย่างสำคัญ ด้วยการตั้งกฎสำหรับนักท่องเที่ยวที่จะมาเที่ยวในชุมชน ให้รักษาตึกทางสังคมที่ส่งเสริมความดี และยังมีข้อห้ามอื่นๆ อีกที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดีด้วย (ศูนย์ข้อมูลเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, มปป., อ้างถึง หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน ประจำวันที่ 10 มีนาคม 2546)

7. สรุป และข้อเสนอแนะ

ชุมชนที่เลือกศึกษา 5 ชุมชน แม้จะมีบริบททางกายภาพและสังคมแตกต่างกันออกไป แต่ก็มีประสบการณ์การเรียนรู้และการปรับตัว เพื่อแก้ปัญหาการพัฒนาโดยการพัฒนาหลายๆด้านอย่างบูรณาการที่คล้ายคลึงกัน จนประสบผลสำเร็จ เป็นชุมชนเข้มแข็งที่มีความโดดเด่นในแต่ละภูมิภาค และที่สำคัญคือความสำเร็จของการพัฒนาในชุมชนเหล่านี้ทุกชุมชนมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับคุณธรรม ทั้งการฟื้นฟูคุณธรรมที่มีอยู่เดิมนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และการนำคุณธรรมมาเป็นเป้าหมายประการหนึ่งของการดำเนินชีวิต ดังจะเห็นได้กระบวนการขับเคลื่อนและผลสำเร็จของการพัฒนาชุมชนเหล่านี้ ที่มีองค์ประกอบด้านคุณธรรมอยู่ด้วยทุกชุมชน และการปรับวิถีการดำรงชีพตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ให้สอดคล้องกับความเชื่อและจารีตที่เกี่ยวกับความดี แม้รายละเอียดจะต่างกันบ้างตามบริบทของแต่ละชุมชนก็ตาม

สภาพที่พบเห็นได้ในชุมชนทั้ง 5 ชุมชน คือ สมาชิกชุมชนยังให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามประเพณีและจารีต ในการดำเนินชีวิตและการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา แต่มีการประยุกต์มาใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปบ้าง ตามบริบทของแต่ละชุมชน ดังเช่นในชุมชนที่ตั้งอยู่ในภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคตะวันออก ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธทั้ง 3 ชุมชน ประเพณีและจารีตต่างๆ ที่ปฏิบัติกันมักจะมีรากฐานมาจากคำสอนของพุทธศาสนา ที่ให้ความสำคัญกับการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน และการเคารพในธรรมชาติ รวมทั้งการอบรมขัดเกลาสมาชิกชุมชนให้ดำรงตนอยู่ในความดี ส่วนชุมชนที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ทั้งชุมชนคอยรุดตักวาและชุมชนเกาะยวน้อย คนในชุมชนมักจะปฏิบัติศาสนกิจประจำวัน และตามเทศกาลสำคัญ ด้วยการทำทานและการเยี่ยมเยียน มีการอบรมเทศนาในวันศุกร์คู่กับทำพิธีละหมาดหมู่ร่วมกันประจำสัปดาห์และการสอนศาสนาแก่เยาวชนในโรงเรียนของชุมชน ที่มุ่งตักเตือนให้สมาชิกชุมชนดำรงตนอยู่ในความดี ละทิ้งและหลีกเลี่ยงความชั่ว ในขณะที่เดียวกัน ทุกชุมชนยังมีพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับวาระสำคัญๆในวงจรชีวิต โดยมีรูปแบบที่อิงความเชื่อและจารีตของคนแต่ละกลุ่ม ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นความพยายามที่จะฟื้นฟูและดำรงรักษาคุณธรรมในระดับชุมชน ครอบครัวและบุคคล

ในส่วนของกิจกรรมการพัฒนาที่มุ่งเพื่อยกระดับการดำรงชีพในชุมชนเหล่านี้ ส่วนมากดำเนินการในรูปแบบของกลุ่มกิจกรรมที่มีส่วนส่งเสริมให้เกิดปฏิสัมพันธ์ อย่างเป็นกระบวนการและครอบคลุมหลายมิติ ผ่านการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยคนในชุมชน จนสามารถปรับเปลี่ยนจากวิถีการดำรงชีพที่ละโมภ ฟูมฟือย และขาดการยั้งคิด กลับไปสู่วิถีการดำรงชีพที่เน้นความพอเพียงที่สอดคล้องกับคำสอนของศาสนาและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การปรับตัวล้วนเป็นผลสะท้อนของความพยายามในการปรับตัวยุทธวิธีการดำรงชีพที่คำนึงถึงคุณธรรม และส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสมาชิกในการทำงานเป็นกลุ่มให้สำเร็จและเกิดผลที่เป็นธรรมด้วย

ข้อค้นพบในการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาคุณธรรมในชุมชนชนบทมักจะเป็นการฟื้นฟูและยกระดับของควมมีคุณธรรม จากเดิมที่อาจถูกละเลยหรือทอดทิ้งบ้างจากที่เคยยอมรับในอดีต ซึ่งอาจเกิดจาก

ความอ่อนแอทางจิตใจของคนในชุมชน ที่ไม่สามารถต้านทานการรุกของแนวความคิดใหม่จากภายนอก ซึ่งเต็มไปด้วยวาทกรรมที่สวยงามและดูเหมาะกับยุคสมัย แต่เมื่อการทดลองปฏิบัติตามแนวทางใหม่เริ่มส่งผลกระทบทางลบและมีแนวโน้มที่จะขยายออกไป คนในชุมชนจึงหวนกลับไปคิดถึงวิถีชีวิตเดิมๆ และมีดีของความคิดที่คุ้นเคย อันนำไปสู่ความพยายามฟื้นฟูการกระทำความคิด แล้วนำมาปฏิบัติใหม่ พร้อมกับยกระดับให้สูงขึ้นโดยการเชื่อมต่อกับแนวคิดใหม่ๆ บางส่วนที่สอดคล้องกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพที่เน้นความมีคุณธรรมมากขึ้น

การปรับเปลี่ยนอันนี้น่าจะจัดได้ว่าเป็นการพัฒนาคุณธรรม ซึ่งเกิดจากความพยายามขับเคลื่อนของคนในชุมชนอย่างเป็นทางการเป็นขั้นเป็นตอน โดยในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จจนเป็นชุมชนที่เข้มแข็งที่เลือกศึกษาครั้งนี้ก็มักจะทำกิจกรรมต่างๆ ที่มีคุณค่าด้านคุณธรรม อย่างเป็นทางการ ดังที่พบเป็นที่ประจักษ์ในชุมชนที่เลือกศึกษา แม้ว่ากระบวนการในการพัฒนาจะมีความแตกต่างในรายละเอียด ตามบริบทของปัญหาและสภาพทางสังคมของแต่ละชุมชน แต่ก็มีความคล้ายคลึงกันในขั้นตอนหลักๆ โดยมักจะเริ่มจากการได้ตระหนักของบุคคลระดับแกนนำชุมชนถึงปัญหาที่ประสบ และเริ่มทบทวนสาเหตุจากภายในชุมชน ที่นำมาซึ่งการดำเนินชีวิตที่ผิดพลาด หลังจากนั้นจึงพยายามหาความรู้เพิ่มเติมจากผู้รู้ และชุมชนอื่นๆ เพื่อจะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน แล้วมาทดลองปฏิบัติด้วยการชักชวนเพื่อนบ้านมาร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อการขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนาที่เห็นว่าสำคัญอันดับต้นๆ ต่อชุมชนของตน แล้วค่อยๆ ขยายผลด้วยการสร้างกิจกรรมใหม่ที่เชื่อมโยงกัน อันช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนบนฐานของคุณธรรม

จากข้อค้นพบในการศึกษานี้ จึงขอเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนชนบทระดับการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาและปรับปรุงการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนชนบท ที่เน้นการพัฒนาจากภายในซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานการทำดี ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว เพื่อนบ้าน และสิ่งแวดล้อม ด้วยการส่งเสริมให้เกิดปรับปรุงการดำรงชีพที่อาศัยทรัพยากรด้านต่างๆ ในชุมชน รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นมาต่อยอด และส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการทำกิจกรรมที่หลากหลายแต่เชื่อมโยงกันอย่างเกื้อกูล โดยมุ่งให้เกิดการพึ่งตนเองทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชนก่อน แล้วค่อยขยายออกไปเป็นลำดับขั้น

บรรณานุกรม

กาญจนา ทองทั่ว. (2547). รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านวังอ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน

จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

โกวิท พวงงาม. (2545). การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. มปท.

จรวพร ธรณินทร์. (มปป.). ความหมายและหลักการของคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณ และธรรม

มาภิบาล. ออนไลน์, สืบค้นจาก <http://www.charuaypontorranin.com/index.php?lay=show&c=article&Id=5375831> เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2557.

นักรทวิทย์ นาดสุภา. (2547). **ความเป็นมาและสาระสำคัญของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาชุมชน.

จิตติมา คำรงวัฒนะ. (2544). **กระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อเข้าสู่เกษตรกรรมแบบยั่งยืน: กรณีศึกษากลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเครือข่าย) ต. ท่ากระดาน อ. สนามชัยเขต จ. ฉะเชิงเทรา**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2551). "คำปรารภ", ใน **คำพ่อสอน ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระดาบส.

ณรงค์ อาจสมิต และเพชร สุวรรณภาชนัน. (2550). **ชุมชนเข้มแข็งด้วยงานวัฒนธรรมชุมชน: บทเรียนจากการศึกษาดูงาน**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

บุญเทียน ทองประสาน. (2531). **แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สภาคาทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2554). **ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์**. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.

นุกิศ เอี่ยมไส. (2555). **รายงานการวิจัย เรื่อง ทูทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดเพชรบูรณ์**. เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

ธิตติมา จำปรัตน์. (2533). **ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักศึกษาพยาบาลในเขตกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.

เนื่องน้อย บุญเนตร. (2539). **จริยศาสตร์ตะวันตก: ค้านท์ มิลล์ ฮอบส์ ฟอร์ดส์ ชาร์ต**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพสิฐ พาณิชย์กุล. (2555). **รายงานผลการศึกษาวิเคราะห์ ผลการดำเนินงานโครงการสร้างความเข้มแข็งกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชน โดยการมีส่วนร่วม ของชุมชนและเครือข่ายยุติธรรมชุมชน จังหวัดตรัง**. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยและพัฒนากฎหมาย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. (2555). **ตามรอยพระราชดำริสู่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.

บริษัท ปตท. จำกัด. (2550). **ผลงานรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 4 ประจำปี 2545 ประเภทชุมชน (ชุมชน ชุมชนเมือง เครือข่ายชุมชน): บ้านนาอีสาน แบบอย่างชุมชนผู้วิถุติ**. ออนไลน์, สืบค้นจาก <http://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2545/community-01.html> เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2557.

บำรุง บุญปัญญา. (2549). **3 ทศวรรษแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลาคม.

- ปกรณัม ดิ่งสุริยา. (2554). “จริยศาสตร์เชิงคุณธรรม (Virtue Ethics)”. ใน สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับ
สังเขป. ออนไลน์ สืบค้นจาก <http://www.philospedia.net/virtueethics.html>. เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2557.
- เพชร ชินสวัสดิ์. (2552). “เศรษฐกิจพอเพียงกับชีวิตที่เพียงพอ ตอน 1”. E-MoF Magazine ปีที่ 4 ฉบับที่ 47
ออนไลน์, สืบค้นจาก http://www.mof.go.th/home/e-mag/pdf/2552/e_mag_may_52.pdf. เมื่อวันที่ 10
สิงหาคม 2557.
- รุจิรา จรรยาชาติ. (2554). แสงแห่งความคิด ที่จะส่องความสว่างต่อ ๆ ไป : หนังสือจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ
15 ปี บริษัท ดาวฤกษ์คอมมูนิเคชั่นส์ จำกัด. กรุงเทพฯ: ดาวฤกษ์คอมมูนิเคชั่นส์.
- ลำยอง ปลั่งกลาง และวันทนา เนาว์วัน. (2552). การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน:
กรณีศึกษา ผู้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นสาขาศิลปะการช่าง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา:
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- วรวิทย์ อวิรุทธีวรกุล. (2544). ชุมชนเข้มแข็ง : รากฐานการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน. เศรษฐกิจและสังคม. 36
(มกราคม-เมษายน) : 18-26.
- วิระดา สมสวัสดิ์. (2545). พลวัตสังคมผ่านสายต่านักวิชาการไทย : หกสิบปีตลาดชาย รมิตานนท์. เชียงใหม่:
ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิสูตร อยู่คง. (2553). ชุมชนบ้านวังอ้อ จังหวัดอุบลราชธานี งานพัฒนา "คนค้นแบบ".
กิตติกรรมประกาศ รางวัล “สิบปนนท์ เกตุทัต 5 ปีแห่งความยั่งยืน” ออนไลน์, สืบค้นจาก
<http://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2553/5year-02.html>. เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2557.
- วีระ บำรุงรักษ์. (2523). แนวทางการพัฒนาจริยธรรมไทย: การประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับจริยธรรมไทย.
กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ศูนย์ข้อมูลเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. (มปป.). ชาวเกาะยวน้อยผู้เพื่อปกป้องทะเล. ออนไลน์ สืบค้นจาก
http://conservation.forest.ku.ac.th/ecotourdb/Cgi-bin/Eco_Thai/koh_yarwnoi.asp. เมื่อวันที่ 12
กรกฎาคม 2557.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2548). ภูมิปัญญากับการสร้างพลังชุมชน. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (มปป.). ชุมชนเกาะยวน้อย. ออนไลน์ สืบค้นจาก http://www.cbt-i.org/?ge=travel&travel_ge=show_travel&gen_lang=23012013131341&id_category=11072012170044. เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2557.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (มปป.). เส้นทางไปสู่สังคมและชุมชนเข้มแข็ง: รวมข้อคิด อาจารย์ไพฑูริย์
วัฒนศิริธรรม. ออนไลน์ สืบค้นจาก <http://www.codi.or.th/index.php/component/flexicontent/113-2012-04-25-03-40-25/1930-2012-04-25-03-52-31>. เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2557.
- สมชัย ใจดี และบรรยง ศรีวิริยาภรณ์. 2553. ประเพณีและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

- สมบูรณ์ ธรรมลังกา. (2556). รูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน ในจังหวัดเชียงราย. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 15 (2): 58-66.
- สมศรี จินะวงษ์. (2544). การวิเคราะห์กระบวนการการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ ชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2542). เศรษฐกิจพอเพียง: เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). ชุมชนเรียนรู้ อยู่เย็นเป็นสุข: บทเรียนจากหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พลังปัญญา. สุปจน์ แสงเงิน, สมชาย สมานตระกูล, ชุตินา แสงเงิน, วิโรจน์ เอี่ยมเจริญ, มณีรัตน์ ลิ่มสืบเชื้อ. (2547). กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน : ศึกษากรณีชุมชนแผ่นดินทองคอย รุดตักว. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2543). การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียง. วารสารข้าราชการ, 45(2): 1-6.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. (2533). รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมู่บ้าน.
- เสาวลักษณ์ ทะปัญญา. (2555). รายงานการพัฒนาหมู่บ้านบ้านดอกแดง หมู่ที่ 1 ตำบลสง่าบ้าน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอดอยสะเก็ด.
- องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน. (2557). ข้อมูลสภาพทั่วไป – ลักษณะที่ตั้ง. ออนไลน์, สืบค้นจาก http://tkd.go.th/default.php?modules=fckeditor&fck_id=5&view_id=56&orderby=1 เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2557.
- อนันต์ แมนพัคฆ์. (2549). การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยกลุ่ม ลัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต: กรณีศึกษา บ้านหนองน้ำจืด ตำบลท่าพริก อำเภอเมือง จังหวัดตราด. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อาแว มะแสด. (2554). บทบาทของกิจกรรมร่วมในการเสริมสร้างคุณภาพสังคมในชุมชนชนบทไทย : วิเคราะห์ กรณีของ 2 ชุมชนในภาคใต้. วารสารร่มพฤษ์ 29 (1) : 9-38.
- Seagaller, D. (2005). **Thai Ways**. Chiang Mai: Silkworm Books.